

KERESZTÉNY MAGVETŐ

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
<i>Vári Albert</i> : A haladás útja. (Meditáció).	49
<i>Dr. Varga Béla</i> : Hittani tanulmányok.	53
<i>Pálfi Márton</i> : Az Öldöklő Angyal. (Legenda).	60
<i>Dr. Tóth György</i> : A magyar unitárius egyház alkotmányának kifejlődése	61
<i>Dr. Boros György</i> : Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban	72
<i>Benczédi Pál</i> : Socinus Faustus emléke.	84
Irodalom	89
Különfélék	91

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK :

BENCZÉDI PÁL, KAUNTZNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű keresztény-
ség szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus
magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai
közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek
is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más
szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szem-
pontból vonatkoznak.

Evégre közöl hittani, bölcseleti és történelmi tanulmányokat,
értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat
s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel;
az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figye-
lemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert
tanár címére küldendő. (Cluj-Kolozsvár, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyar-
országon 10 P. Pártoló-díj egész évre: 300 lej, mely összeg
Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka
címére küldendő (Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium).
Alapítóknak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a
folyóiratot.

A haladás útja.

(Meditáció).

Alig van szó és fogalom, amellyel a mai időben írásban és beszédben többször visszaélnének az emberek, mint ez : haladás. A haladás annyi, mint az élet, a fejlődés, tökéletesedés, épülés stb. Örök és állandó törvény, amely hitünk szerint, az emberre nézve, még a sirban sem ér véget. Külső vagy belső meglátások útján él, fejlődik és halad az ember egész életében úgy, mint a növény az eső és napsugár hatására. Isteni törvényen alapszik a haladás, amelynek ember útjába nem állhat. Csakhogy a haladásnak is meg vannak a maga törvényei. Ok nélkül akarom, hogy az elültetett mag idő előtt gyümölcsöt hozzon. A gyümölcs csak hosszú évek lassu, előkészítő munkájának az eredménye. Az idő előtt leszedett gyümölcs élvezhetetlen és hamar megromlik. Aki izletes gyümölcsöt akar, annak kellő türelemmel kell bírnia, míg az idő és a természet rendje elvégzi a maga munkáját. Még Jézus munkájának megkezdéséhez is az „idő teljességére“ volt szükség.

Éppen ezért igazságtalan az az általánosítás, amely az embereket a haladás és maradiság szempontjából osztályozza. A haladás az emberi életnek is törvénye, s az egyéni haladás nyomai mutatkoznak az intézményeken is. Haladni, épülni és építeni mindenki akar. Tökéletesség sem az emberben sem az emberi művekben nincsen. Különben is ember a haladás isteni törvényét fel nem tartóztathatja. Aki ezt akarná tenni, az úgy cselekednék, mint az, aki a robogó vonat elébe állana, hogy azt megállítsa. Okos ember az ilyen öngyilkosság helyett felül a vonatra. De a vonat haladásának is megvannak a maga szabályai. Van fékje, vannak állomásai s meg van szabva indulási és megállási ideje. Vajjon haladás e az, ha a vonat minden fék nélkül szá-

guld tova, vagy az állomásokkal és a menetrendi idővel nem tördök. Annak csak romlás és pusztulás lehet a vége. Az emberi haladásnak is az isteni törvények szabják meg az útját és irányát. Aki ezekkel nem számol, az olyan, mint a halálvonat, amely maga is elpusztul s másokat is romlásba viszen. Az óra szabályos működésének kettős feltétele van : a rugó és az inga. A társadalmi intézményekben is az ösztönző, a türelmetlen elemek mellett kell, hogy legyenek szabályozó, mérséklő tényezők ; különben a haladás a romlásba zuhanás lesz.

Még nagyobb igazságtalanság az a másik általánosítás, mely a haladás vágyát kizárólag az ifjuság erényeként tünteti fel s az öregekben csak elvakult és megcsontosodott konzervatívizmust lát. Az ifjuság oly erény, amely mindennap apad. Evvel nem illik dicsekedni. Viszont az öregség nem bűn, hanem a legtöbbször az erény jutalma. Szemrehányást egyik sem tehet a másiknak ; mert mindakettő az élet törvénye éppen úgy, mint a tavasz virágzása s az ősz gyümölcse. A tavasz virágzása az ősz érett gyümölcseiben válik teljessé ; s viszont az ősz gyümölcstözése a tavasz virágzását tételezi fel. De vannak korán érő gyümölcstöök s vannak ősi virágok is. Mindakettő a természet harmoniájához tartozik.

Hibás értelmezése a haladásnak az is, amely azt a multtal való szakításban látja és keresi. A haladás és a tradíciók tiszteltbentartása nincsen ellentmondásban. Sőt az az igazi haladás, amely a mult talajában gyökerezik. Mint a fa, annál erősebben áll, jobban bírja az idők viharait és dúsabb ágakat hajt, minél jobban belekapaszkodik gyökereivel az anyaföldbe : úgy haladásunk annál egészségesebb, minél erősebb kapcsolatot keres a multtal. A mult fundamentum, amelyen épülhet a jövő. Aki e nélkül épít, az fővényre rak házat, melyet az első vihar elsodor. Aki a mult iránt érzéketlen, attól szebb jövőt ok nélkül várunk. Az evangélium nagy haladást jelent az ószövetséggel szemben. Mégis Jézus nem azért jött, hogy a „törvényt“ eltörölje.

Az életre s a fejlődésre az időjárás is nagy befolyást gyakorol. Vannak időszakok, amelyek a pihenésre, az erögyűjtésre valók. Telen hiában erőszakolnók akár a virágzást, akár a gyümölcstözést. Ilyenkor pihen a természet s új eröt gyűjt a tavaszi munkára. Vannak téli évszakok a társadalom életében is, amikor zúgnak

a viharok, tombolnak a szelek. Ilyenkor hiában erőszakoljuk a haladást; mert a zord idők áldozatává lesznek a gyöngé palánták. Sőt okos ember ilyenkor biztos helyre teszi lelki és testi értékeit, hogy megmentse és megtartsa jobb időkre. Ideje van a szántásnak is, az aratásnak is. Aki a haladásnak emez isteni törvényeire nem vigyáz, annak ajakán üres jelszó a haladás, amelylyel magát is, másokat is ámit. A jelszavakkal dobálózás még nem jelent haladást. Sőt akárhányszor akkor haladunk, ha meg tudjuk tartani azt, amink van.

Veszélyt rejt magában a haladás akkor is, ha egyoldalú. A mi korunknak éppen ez az egyoldalú haladás a betegsége. Külső dolgokban kereste az ember a haladást. Minden igyekezetét és törekvését arra fordította, hogy kényelmét és külső jólétét biztosítsa. Igyekezetével csodákat művelt a technika terén. A gépekkel végezteti az ember munkáját. Meghódította a földet, a levegőt és a vizeket. De amíg külsőleg csodálatos utakat tett meg, az alatt lelkileg hátramaradt. Amíg leszállott a tengerek mélységébe, addig lelke a felszínen uszkált. Így elveszítette az egyensúlyt s az élet igazi harmóniáját. Ez lett tragikumja. Ebből származik az a sok könny és keserű panasz, amelynek manapság tanui vagyunk. Magas hegycsúcokra érkeztünk, honnan szép kilátás nyílik sokfelé, de nincs élet és termékenység. Az egyoldalú kultúra tulzásai mellett hátramaradt a lélek kultúrája. A gépek világában elveszett az ember. Üres géppé lett maga is a gépek szolgálatában. A gépek egy ujkori rabszolgaságot teremtettek. Az egyoldalú haladás az élet megrontójává lett.

Az élet nemcsak hosszúsági irányban fejlődik. Vannak az életnek mélységei és magasságai. Nem a hosszú élet az igazán tartalmas élet. Az evangéliumi példázat szerint a szőlősgazda a későbbben érkezett munkásokat is úgy fizette, mint a korábbiakat. Az élet értékelésének a tartalom a mértéke. Hosszu élet is lehet értéktelen, de rövid élet is hagyhat maradandó nyomokat a történelemben. Jézus 33 éves korában halt meg. A haladásnak vannak külső tényezői is. A körülöttünk virágzó kultúrából újabb elemeket veszünk fel, újabb igazságokkal gazdagítjuk tárházunkat. De mindez külső máz, hamis csillogás, ha nem válik vérünnké s lelkünk igazi tartalmává; ha a külső kultúra és a lélek alapjellemé között nincs meg a tökéletes harmonia. A leg-

fényesebb kultúrában is élhet elmaradott lélek s viszont vannak Istentől megáldott lelkek, amelyek túlnőnek a körülöttük élő kultúrán. Ennél fogva a haladást nem a külső kultúra szabja meg, hanem a lélek fejlődése, amely lehet belső elmélyedés, magába szállás gyümölcse is. Ha azért jobb világot akarunk magunk körül teremteni, azt ne csupán kívülről várjuk. Hiszen nagy áldás az, ha fejlett a tudományunk és művészetünk, ha intézményeink az eszményi tökéletességet megközelítik, ha külső körülményeink teljes lelki nyugalmat biztosítanak számunkra, de az igaz élet értéke nem ezekben van. Sőt ezek mellett még kirívóbb a lélek durvasága, erőszakossága és türelmetlensége, mint az értéktelen szennyirat az aranyozott diszkótésben. Az igazi kultúra nem színház, hanem a lélek műveltsége. Igyekezzünk azért külső intézményeinket is fejleszteni, törekedjünk arra is, hogy minél jobb törvények mellett minél jobb gazdasági viszonyok között éljünk. De ne feledjük, hogy „egy a szükséges dolog“, hogy a haladásnak legnélkülözhetetlenebb feltétele maga az ember, akinek az a vágya és törekvése, hogy több jószág, több nemes érzés, több jóakarat legyen benne és másokban. Az ilyen jól egyensúlyozott jellemek járnak a haladás igazi útján s ezek tehetik jobbbá ezt a megbomlott világot.

Vári Albert.

Hittani tanulmányok.

I. A hittan fogalma.

1. §. A *hittan helye a theologiai tudományok között.* A hittan az u. n. rendszeres theologianak központi disciplinája. Amint ismeretes, a theologiai tudománynak három ágát különböztetik meg, úgymint a rendszeres, a történeti és a gyakorlati theologiat. A hittan az első csoportba tartozik, de ha a theologiai tudományok egészét tekintjük, azt mondhatjuk, hogy az egésznek gyökere, kiindulása és egyúttal befejezője. A rendszeres theologia ismét két alapvető tanrészletre oszlik, az egyik a *hittan*, a másik az *erkölcstan*.

Magát a „hitet“ vagy „vallást“ (a két szót most egy értelemben használjuk, a továbbiak folyamán azonban különbséget kívánunk tenni a kettő között) két szempontból szokták tárgyalni a rendszeres theologia keretein belül. Az egyik a bölcsészeti szempont, a másik a szorosabb értelemben vett hittani szempont. Azt a tudományt, amelyik a hit és a vallás fogalmát és jelenségeit bölcsészeti szempontból tárgyalja: vallásbölcseletnek nevezik. A szoros értelemben vett hittani szempontból való tárgyalás neve: *hittan* (Glaubenslehre) vagy dogmatika. .

A bölcsészeti szempontnak mindig egyetemesnek és tárgyilagosságnak kell lennie. Ebből következik, hogy a vallásbölcselet a hitet, illetőleg a vallást, mint olyan jelenséget veszi figyelembe, amelynek egyetemes jelentősége van az egész emberiségre. Vizsgálja elsősorban azt, hogy a vallásos életnek általában milyen nyomait találjuk meg a különböző népek életében és ezekből általános érvényű elvi megállapításokat von le abban a tekintetben, hogy miféle jelentősége van a vallásnak az emberiség életében. Vizsgálja a vallásos életet lélektani szempontból és feleletet kíván adni arra, hogy az ember milyen magatartást tanúsít, minő lelki átalakuláson megy át akkor, amikor vallásos. Ezért vizsgálat

tárgyává teszi a vallásos élményt a gyermekben és a serdülő korban, valamint a meglett korban feltűnő vallásos megnyilatkozásokat, továbbá az egyes és a közösség életében felmerülő vallásos fogalmakat és képzeteket. Másfelől pedig Istent, mint ideát, mint fogalmat kutatja s ennek értelmét és jelentőségét próbálja megközelíteni. Figyelemmel kíséri ezért az Isten fogalmának kialakulását az egyes lelkében, valamint a népek és nemzetek életében. Fölteszi a kérdést, hogy vajjon van-e értelme és értéke a vallásnak az emberiség életében s ha van, miben áll. A vallásnak ebből az egyetemes és általános szempontból való vizsgálata a vallásbölcselet tárgya.

Emellett van egy másik szempont, amelyből a hit és a vallás kérdései tárgyalhatók, ez a szorosabb értelemben vett hittani szempont. Szorosabb értelműnek ez utóbbit azért nevezzük, mert a hittan elsősorban a keresztény hit tartalmával, a keresztény hitigazságok tárgyalásával foglalkozik. A hittan tulajdonképpen nem egyéb, mint a keresztény hitigazságok rendszere. Természetes dolog, hogy itt is lehet a tárgyalást minél egyetemesebb szempontból kezelni. Azért lehet beszélni külön a keresztény hit bölcseletéről is. Az egész keresztény teológia a legtávolabbi időkhöz visszamenőleg át meg át van szöve filozófiai elemekkel egészen napjainkig, amikor azt tapasztaljuk, hogy mind a katolikus, mind a protestáns teológia állandóan felhasználja a bölcselet megállapításait s ezeket alkalmazza a ker. hit igazságainak megértésére és rendezésére. Erre a filozófiai álláspontra céloz *Hermann Vilmos*, a XX. sz. egyik legkiválóbb teológusa, amikor azt mondja, hogy a dogmatika feiadata a keresztény vallásban levő általános érvényűt felmutatni s ennek alapján kiképezni a tiszta normatív tant. Ámde mi az, hogy általános érvényű?! A különböző teológiai rendszerek, más és más szempontból vizsgálva a kérdést, különböző módon keresik és találják meg a kereszténység általános érvényű igazságait. Az egyik erre, a másik arra helyezi a fősúlyt. Így a hittan mind szűkebb és szűkebb korlátok közé szorul és felekezeti válik. A történelem tényleg azt bizonyítja, hogy a hittan vagy a dogmatika mindig felekezeti jellegű volt. Így beszélhetünk katolikus, lutheránus, református vagy unitárius hittanról vagy dogmatikáról. A hittanban mindig a keresztény hitigazságok rendszerének egy sajátos kon-

strukciójával találkozunk. A hittan elsősorban felekezeti tudomány, szemben a vallásbölcselettel, amely nem felekezeti, nem is pusztán keresztény, hanem a vallásos hit egyetemes emberi megnyilatkozásain felépülő tudomány.

A hittan álláspontja a keresztény teológiában gyökerezik s attól függ, hogy valaki ebben milyen álláspontot foglal el. A filozófiai szempont itt nem uralkodó, hanem a keresztény teológiai álláspont igazolásának eszközéül szolgál. A hittan a keresztény hitről való tudásunk rendszeres kifejezője.

2. §. „*Hittan*“ és „*Dogmatika*“. Az előbbieken felváltva használtuk a dogmatika és hittan fogalmát. Szükséges, hogy ennek értelmét világosan lássuk. Schleiermacher, akitől kezdve számíthatjuk a *hittan* (Glaubenslehre) elnevezést, felváltva használja a két kifejezést, t. i. a *dogmatika* és a *hittan* kifejezéseket. A két elnevezés kezdetben egy jelentésű volt, ma is vannak olyanok, akik semmi különbséget nem látnak a két elnevezés között. Rade az ő „Glaubenslehre“-jében, amelynek első kötete 1924-ben jelent meg, azt mondja, hogy ő a *hittan* nevet használja, mert ez német szó, mert érthető, mert közvetlenebb, melegebb és megszokottabb. Hermann Vilmosnak posthumus műve 1925-ből a „Dogmatika“ nevet viseli. Azonban Rade, aki e műhöz előszót írt, megjegyzi, hogy a Hermann-féle dogmatikára épen úgy ráillik a hittan elnevezés is. Horst Stephan 1928-ban megjelent műve szintén a hittan nevet viseli, amely alá alcimnek mindjárt oda van téve „az evangélikus hit és annak világnézete“. Általában a legtöbb helyen, akár a dogmatika, akár a hittan nevet használják, mindjárt a címlapon ki van tüntetve, hogy melyik felekezet hittanáról, vagy dogmatikájáról van szó. Ez is igazolja azt a megállapításunkat, hogy a hittan mindig a keresztény teológia igazságainak speciális egyházi vagy felekezeti szempontból való tárgyalása.

Mélyebb megkülönböztetést kíván tenni a két elnevezés között Tavaszgy Sándor: Református Keresztény Dogmatika című 1932-ben megjelent művében, ahol a 14-ik oldalon a következőket találjuk. „A különbség mindenek előtt abban áll, hogy a „hittan“ név magában rejt egy subjektív mozzanatot, a „Dogmatika“ név pedig egy objektív mozzanatot. E két mozzanat pedig az evangéliumi kereszténység subjectív és objectív aspec-

tusaira néz, ennél fogva a két név, két elvi magatartást és két programot foglal magában. A „hittan” elnevezés involválja azt a meggyőződést, hogy az evangélium csupa subjectív élmények és tapasztalatok summája; a „dogmatika” elnevezés az evangélium objectív oldalára, a kijelentésre néz s magában foglalja, hogy az evangélium örökérvényű tények, igazságok summája. A hittan elnevezést mellőzzük, úgy mond, mert magában rejti azt a kísértést, mintha az evangélium valami subjectív élmény lenne, amely az egyéni önkény szerint formálható, s változtatható, míg a dogmatika név érvényre juttatja azt az igazságot, hogy az evangélium nem valami egyéni tetszés és önkény által elcsavarható dolog, hanem örökérvényű valóság, amely olyan objectív útmutatást és igazságokat rejt magában, amelyek az utolsó megoldások és az üdvösségre nézve tökéletesen elégségesek.”

Jól értjük a szerző intencióját, mely a dogmatika és hittan elnevezés éles megkülönböztetésében nyilatkozik meg, azonban nem osztjuk. A „hittan” kifejezés még nem foglalja magában azt, hogy az evangélium csupán subjectív élmények és tapasztalatok summája; a hittan a keresztény hit igazságainak rendszere s mint ilyen, szükségképen és természeténél fogva objectívnek kell lennie s az evangélium igazságainak objectív megismerésére indítania. Objectivitás nélkül nincs hittan. Igaz, hogy maga a szó (hit) bizonyos szubjectivitást feltételez, míg a „dogma” szó inkább az objectív oldalra látszik utalni, ez azonban nem szabad, hogy megtéveessen. A hitről szóló „tan”-ban, szóval a hittanban a hitelvek subjectív mozzanatai is objectív szempontból vizsgálhatnak. Viszont a dogmák sem egyebek, mint a hitnek értelmi kifejezésesei. Természetesen, ha a dogma alatt azt értjük, amit a szerző, t. i. az abszolút igazságot, az örökkévaló Igét, amely eschatologikus valóság s mint ilyen a theologiai tudomány tárgya nem is lehet, csak akkor, amikor az egyház theologiai tevékenysége folytán létrejövő dogmákban realizálódik s lesz az emberi megismerés tárgyává, akkor megérthető a megkülönböztetés, amelyet szerző magában az elnevezésben tesz. Mihelyt azonban „dogma” alatt olyan tanokat értünk, amelyek valamely egyházi közösségben, a szélesebb rétegek között is elterjedtek, vagy ha a dogmán olyan „vallásos tantételt értünk, amely érvényességre tart igényt” (Rade), akkor a mélyreható különbség a dogmatika

és hittan elnevezés között elenyészik. Ezen a véleményen van Horst Stephan is említett Hittanában, ahol ez utóbbi nevet választja azért, mert a mai felfogáshoz találóbbnak és alkalmasabbnak találja. Mi is a hittan elnevezést fogadjuk el abból az okból, hogy a „dogma” szó értelmezése nagyon különböző s történetileg is, de a mai közfelfogásban is sok mellékjelentéssel van túlterhelve, ami a dogmatika elnevezés esetén zavaró reminiscenciákat kelthet. Az elnevezés maga azonban, ismételjük, nem kíván pre-judikálni semmiféle tekintetben a tárgyra vonatkozólag, amely ennek a disciplínának tartalma, nevezzék akár dogmatikának, akár hittannak.

3 §. *Normatív tudomány-e a hittan?* További kérdésünk az, hogy vajjon a hittan normatív tudomány-e? Helyes-e az a felfogás, hogy a hittannak arra kell felelnie: mit kell hinnünk; az erkölcsstannak pedig arra; mit kell cselekednünk. Eszerint a hittan tételei ép oly kötelezők valakire nézve, mint az erkölcsstan normái. A kérdés nem ilyen egyszerű. Az erkölcsstannál eljutottunk odáig, hogy nagyjában mindenki tudja, mi erkölcsös és mi nem. Az erkölcsi törvénynek ismerjük legalább is olyan formai megfogalmazását, amelynek kötelező voltát, egyetemes és mindenkire vonatkozó érvényét senki kétségbe nem vonhatja. Az erkölcsi törvény előtt meg kell hajolnia a legmakacsabb és legszélsőségsébb individuálistának is. Itt nincs alku, nincs kitérés. Az erkölcsi törvényt követnem kell, akár tetszik nekem, akár nem. Ha föléje helyezem magam, megsemmisülök, ha nem is realiter, de erkölcsileg. Az erkölcsi megsemmisülés pedig több és súlyosabb, mint az anyagi megsemmisülés.

Másként áll a helyzet a hit világában. Itt sokkal nagyobb szerepe van az individuálistának. Ha van valami a világon, ami szorosán hozzá van tapadva az egyén lelkivilágához, akkor ez a hit. Egyetemes normákat előírni az ember számára, hogy mit higgyen, a legnehezebb dolog, noha nem lehetetlen. Megtette ezt a katolikus egyház, amely a maga kizárólagosnak hirdetett igazságát feltétlen normául állítja oda mindenki számára. A katolikus eljárásnak több tekintetben sikerült is egy objektív rendszert alkotnia anélkül, hogy az egyén sajátos individuális hitét megsemmisítette volna. A katolikus hívő a maga egyéni hitét az egyház normatív hitelvein, dogmáin keresztül éli ki s a kettőt összehangba

hozva, harmonikus egységet tud teremteni köztük a maga számára. Az egyes itt örvend a maga alárendeltségének s kívánja az objektív hatalmat, amely őt vonzó erejével magához vonzza. Így olvad fel az individuálitás egy föléje emelt objektív hatalomban, az egyházban, s annak tanításaiban.

A protestantizmusban ez másként van. A hit egyéni természete sokkal inkább előtérbe nyomul és érvényesülni igyekszik az objektív hatalmakkal szemben, nemcsak az egyházzal, hanem a szentirással szemben is, amennyiben annak tartalmát és igazságait egyéni meggyőződése szerint magyarázhatja. Egyéni hitét nem rendeli alá feltétlenül semmiféle tekintélynek. A külső auktoritativ tényezők mellett jelentékeny szerep jut itt a belső tényezőknél, a lelkiismeretnek; a kettő egymást kiegészíti. Azért mondja *Wobbermin* (Systematische Theologie. I. 145.) hogy az evangélikus dogmatikának nem szabad normatív tételeket megszabnia olyan értelemben, mintha ezeknek az egyes absolute és feltétlenül alá kellene, hogy vesse magát.

Ennek ellenére a protestánsoknál is jelentek meg a múltban és a jelenben is dogmatikák, vagy hittanok, amelyek igyekeznek leszögezni, tisztázni, a tudomány eszközeinek igénybevételével kifejezni a maguk objektív álláspontját a keresztény hitigazságok rendszerezésében.

Bármennyire objektív és normatív kíván is lenni valamely hittan, tételeinek normatív volta nem vetekedhetik az erkölcsi törvény normatív természetével. Ez utóbbi ugyanis egyetemes és föltétlen. A hittanok normái azonban részlegesek, csak azok részére normatívok, akik azt elfogadják, magukénak vallják s egyéni hitükkel és lelkiismeretükkel összeegyeztethetőnek tartják. Míg tehát az erkölcsi törvény normatív volta föltétlen, a hittanok normativitása föltételezett, mert függ az illető hitbeli álláspontjától és meggyőződésétől. A hittan elsősorban, amint a régi megjelölés is kiemeli: theologia theoretica, szemben a theologia practica-val; a keresztény hit elmélete. Gyakorlati, normatív jelentősége akkor lesz valósággá, mikor valaki magára nézve kötelezőnek elismeri.

Méltán merülhet fel ez álláspontnál az az aggodalom, hogyha a hit maga annyira individualis, akkor a hittan csak individuális meggyőzések kifejezője lehet. Ez azonban tévedés. A hit terü-

letén is vannak igazságok, melyek szükséges előfeltételei annak, hogy a hitről beszélhessünk. A keresztény hitnek megvannak azok a kétségbe nem vonható igazságai, amelyek nélkül a keresztény hit el nem képzelhető. A múlt század, Schleiermacher kezdeményezésén indulva, nagy erővel vetette reá magát a kereszténység „lényegének” pontos kidolgozására. Eredetileg maga a reformáció is ennek a problémának a megoldását kereste. A hittannak kétségtelenül arra kell törekednie, hogy a keresztény hittartalmat minden egyoldaluságtól és előítélettől megtisztítva és felszabadítva, lehetőleg a maga teljességében megragadja s Jézus szellemének intuitív megértése alapján rekonstruálja és megélje. A keresztény hit objektív igazságai fölül állanak az egyéni élmény esetlegességein. Ezeknek az objektív igazságoknak a kriteriumát nem rajtuk kívül, tehát nem az egyéni megítélésben kell keresni, hanem önmagukban. Mindennek, ami egyszer igazság, önmagában és önmagáért kell helyt állania; ez vonatkozik a hit igazságaira is. Nincsen hittan hitelvek, igazságok és meggyőződések nélkül. Ezeknek kiemelése és tudatosá tétele minden hittan legfőbb feladata. Az, hogy valaki elfogadja-e vagy nem a maga számára, ez nem csökkenti a hittani kutatásnak és a hittani igazságnak belső értékét.

Dr. Varga Béla.

Az Öldöklő Angyal. ¹

Legenda.

Öldöklő Angyalát az Úr
Elküldte egy özvegy asszonynak
Egyetlen árva vigaszához,
Egy ingó-bingó rózsaszálhoz,
Hogy letépje gyönyörűségnek,
Ékességnek az égi karba.
Sugár szárnyát neki ereszti
Az angyal s rögtön földre szállt,
De nem volt szive leszakítani
Az ingó-bingó rózsaszál.
Hibázott, mert láb létire
Azt hitte, fej s gondolkozott.
Bárd létire azt hitte, szív
S nem sujtott le, csak dobogott.
— „El innen, el szemem elől
Szófogadatlan angyala,
Megbűntetek, klastromba duglak.
A szent életű barátoktól
Tanulj mórest, becsületet.
Főzz, moss, szapulj reájuk, kinlódj,
Kuktájuk légy és szamaruk“.

És kukta lett a szárnyas angyal,
Szamárként hordta a vizet.
Azóta gömbölyödtek úgy meg
Az ő kosztján a páterek.
Csak a *pater noster*-rel volt baj.
Butácska volt a kukta fej,
A sok Üdvözlégy Máriát-mit
Nem értette, nem fogta fel,
Nem érti, hol, hogy s hány keresztet
Kell vetni, sőt Uramfia,
(Ha a beszéd nem szófia)
Megtörtént az a csúfság is, hogy
Amint egyszer vásárra mentek,
A templomra követ fogott,
A kocsma előtt meghajolt,
Az akasztófát megsüvegelte,
De az útszéli fakeresztre,

Uram bocsásd meg, bolond kuktája,
Hátat fordított s kacagott.
— „Szentségtelen, megállj, ezért
Megkövezünk!“ — és vallatóra
Fogják a kuktát s az beszél:

„A kocsma előtt meghajoltam,
Mert benne három férfi-bánat
Viaskodoit az Úristennel,
S az Urnak bennük kedve telt.
Az Úr bennük magára lelt,
A templomra követ emeltem,
Mert önző vágyak istenének
Égettek tömjént benne, álszent
Hunyászkodással, tettetéssel,
Hizelgő, nyájas, férfiatlan,
Kiszámított sok görnyedéssel
Színházat játsztak. Ám az Úr
A lelket nézi s megveti
A mesterkedve könnyező
A földön csúsza törtetőt,
Embert embernek szereti,
Ember kell, nem a füst neki.
Az akasztófát megsüvegeltem,
Mert ártatlant már annyit húztak
Föl rája, hogy kereszt lehetne,
Szent szimbolum, az akasztófa,
(Angyalban ezt a magyar mondta,
Hej, hogy ilyen már a magyar nóta!)
S a keresztől hogy elfordultam, —
Hát nem tudjátok, írva van:
Fragott képet ne csinálj
Magadnak és a magadét se
Fragd, imádd, képmutató, te!
— „Ki vagy te?“ — döbönt össze a
Barátok ámuló hada.
— „Angyal“ — felelt a kukta és
Eltűnt, letelt a büntetése.

Pálffi Márton.

¹ Ezt a legendát a kiskunfélegyházi tanyákról jegyezték fel (Ethnographia 1903. 483. 1.)

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

I. RÉSZ.

JOGTÖRTÉNETI NÉZŐPONTOK.

I. Korszak.¹

1568—1626—1694.

A mai szemléletből kiindulva a XVI—XVII. századbeli egyházi szervezetünket nehezen érthetjük meg s ezért nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a régi földesúri, nemesi rendi uralom idejében a mai politikai közösségek elsősorban gazdasági szervezetek voltak, amelyeknek képviselőtestületéről, közgyűléséről, úgy mint ma, szó se lehetett. A kiváltságos kerületek kormányzása is különleges természetű volt.

Már most a reformáció elvi állásfoglalásából nézve a dolgok fejlődését, meglepő, hogy a presbyteri elv általánosságban nem érvényesülhetett. A reformáció bármennyire hirdette is a világi elem részvételét az egyház kormányzásában, mégis az egyházközségi kormányzást az akkori államjogi helyzetben nem lehetett Erdélyben a protestáns hitvallások diadalra juttatása dacára, a protestáns reformátorok által hirdetett elvek szerint gyors ütemben átalakítani. Be kellett várni az államok politikai életének átalakulását, hogy a világi elem az elvi álláspontnak megfelelő szerephez jusson.

---

¹ Az unitárius egyház alkotmányának a nagy nyilvánosság előtt való szabatos ismertethetése és annak helyes megértése kívánatosá tette, hogy a jogtörténeti kialakulással is vázaltszerűen foglalkozzam. Ezekből a köztörténeti korszakokkal is némi kapcsolatban az erdélyi viszonyokhoz szabottan I—IV. korszakot vettem föl.

I. Korszak 1568—1626—1694.

II. Korszak 1694—1718—1778.

III. Korszak 1778—1850.

IV. Korszak 1850—1902—1921.

Trianon után.

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

Ebben az időtájban (1568--1626)¹ az unitárius egyházközségi élet teljesen a gazdasági községek és városok keretében volt állapotok szerint mozgott. A helyi (egyházközségi) autonomia hosszú időn át a lelkiismeretszabadság kivívásának és diadalmas érvényesülésének árnyékában lappangott.²

A protestáns egyházalkotmányok elvi alapja: a presbyteri rendszer ebben a korban megvalósuláshoz nem juthatott.

A világi elem befolyása az egyházközségben a papválasztásban és a patronusságban nyilvánult meg.

A vallási elvek formulázása és az egyházi élet szervezése a zsinatokon a papság kezében volt.

A hitvitázó zsinatokon a világi elemet az udvar és a nemesek képviselték. Épen ezért különös gond lesz fordítandó annak szabatos kiderítésére, hogy az unitárius egyházban a zsinat, mint a papok gyűlése, mikor vesztette el ezt a kizárólagos papi testületi jellegét.³

Ezeknek a vázlatos nézőpontoknak a figyelembe vétele mellett érthető, ha a Valentinus Radeci püspök által 1626-ban törvényerőre juttatott *Disciplina Ecclesiastica* az egyházközségi és egyházköri szervezetről egyáltalán semmi rendelkezést nem tartalmaz.⁴

¹ A szervezeti kialakulás korszaka.

² Egyházunkra nézve nagyon érdekes szempontokat tartalmaz az „egyházközségek vizsgálata alkalmával követendő rend”-ről 1614-ben kiadott utasítás.

A 2. pont szerint: a pap üdvözlése után az illető község falusbirája az esküdt-polgárokkal és egyháziakkal egyetemben a papi házhoz hivatnak... hogy... a templomban gyűljenek egybe, hogy ott őket üdvözöljék, amit főltte szükségesnek tartanak.

³ Az 1718. évbéli közismert szervezeti átalakulást megelőző vizsgálódásokra célok, mert a *Supremum Consistorium* létesítésével kapcsolatos adatok erre utalnak.

⁴ A részek címei: *Particula prima* (általános tanításokat tartalmaz). *De officio superintendentis. De officio consistorii. De officio seniorum. De officio diaconorum. De officio ordinandorum. De officio omnium in genere, qui ministerio funguntur.*

Particula secunda et tertia.

A bevezetés szerint az Egyházi rendtartás három dologból áll: I. Az egyesek kötelességeinek felsorolásából. II. A tévedéseknek és hibáknak előbb magán, majd nyilvános vádolásából. III. Végül azoknak a kizárásából, vagy kiközösítéséből, akik komoly megbánással, megjavulni semmiképp sem akarnak.

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

A rendtartás a *püspök, az esperesek és a papok* kötelességeinek meghatározására fekteti a fősúlyt és az 1579-ben szervezett consistorium kötelességét írja körül. Ez a tanács határoz a zsinat összehívásáról is a püspökkel együtt.

Az 1626. évi rendtartás 1694 évig teljes egészében érvényben volt, azonban a zsinat az eseti törvényhozással igyekezett a hiányzó szabályokat pótolni.¹

Az 1568—1626—1694. évekre vonatkozó egyházalkotmányunk megvilágításánál nem hagyhatom figyelmen kívül a holland Coccejus-féle mozgalom erdélyrészi hatását.²

A németországi lutheránus egyházban a legfőbb kormányzóhatalom a fejedelem kezébe került, aki a kormányzást consistoriuma útján gyakorolta. Ez a consistorialis rendszer néhol a presbyteri szervezet elemeivel vegyítettett. Ez az erdélyi protestáns alkotmányok kifejlődése szempontjából jól megjegyzendő, mert Erdélyben is ez az irányzat érvényesült, de azzal a megszorítással, hogy az egyházkormányzói hatalom nem ment át a fejedelemre. A fejedelem nem volt a püspöki kormányzói hatalom letéteményese. A különböző hitfelekezethez tartozó fejedelmek a saját egyházukban is csak legfőbb *pátronusként* szerepelnek.

Az erdélyi protestáns egyházalkotmányok szempontjából e korban jellegzetes volt a Marosvásárhelyt 1661. évi április havában tartott református zsinatnak az a határozata, hogy: „egy-

A Discip. Eccl.-hoz 1629-ben egy részletes utasítás adatott ki: Szükséges tanítások az 1626. évi Egyházi Rendtartáshoz. Ma úgy mondanók: végrehajtási utasítás. Egytől tizenöt részben különösen a hitelvi dolgokkal foglalkozik.

A református egyházban szintén 1926-ban keletkeztek a Komjáti canonok, amelyek a Duna mellékén- a Dunán-tul voltak elterjedve.

A tolnai Dali-féle puritán-presbyterialis mozgalom váltotta ki az 1646. évi szatmárnémeti zsinatot, amelynek canon-jai a Gelei Katona István feldolgozásában váltak kötelezővé. Ezek a canonok a Tiszán-inneni és Tiszán-tuli egyházkerületben és Erdélyben voltak elterjedve. Ez a két rendszer később is mutat eltérő intézkedéseket.

¹ Az 1661. évi deésfalvi zsinat határozata szerint az: „Ecclesiastica Disciplina minden papnak és mesternek meg kell szereznie és tartoznak azt tanulmányozni és aszerint élni“.

E határozat nem véletlenül esett össze a reformátusok 1661. évi marosvásárhelyi zsinatának állásfoglalásával, hanem az együttélő protestáns egyházak irányító szellemét fejezik ki ez egyidejű állásfoglalások.

² L. Zoványi F.: A coccajanismus története. (Budapest. 1890.)

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

forma legyen egész Erdélyben a református egyházkormányzat rendszere“ még pedig a presbyterianismusból keletkezett egyenetlenkedés megszüntetésével.¹

E határozat ellenére a református egyházban a presbyterianus elvű papok neki kezdettek a presbyteriumok felállításának, azonban a falusi presbyteriumok megszervezésére irányuló kísérletek a XVII. század közepén megszakadtak és csak a XVIII. század vége felé következett be a lehetősége annak, hogy az erdélyi protestáns egyházak alkotmányai szép lassan ily irányban fejlődtek.²

A magasabb egyházi testületek *vegyes jellegére* az Approbata Constitutio (1653) I. Rész I. Caput, Art. III. megadta a lehetőséget, azonban gyakorlatilag ez sem ment oly egyszerűen, amint azt manapság elképzelni akarjuk.

Az egyházi szervezet ebben az irányban nem lett kiépítve sem a lutheránusoknál, sem a reformátusoknál, sem az unitáriusoknál. A református egyházban azonban az történt, hogy Apaffy 1671. évi október 3-ra összehívta *egyidejű tárgyalásra*:

a) egyfelől a református valláson levő magistratusokat, patronusokat, az enyedi, kolozsvári prefectusokat, a marosvásárhelyi, udvarhelyi, szászvárosi, fogarasi és dévai scholamestereket és
b) másfelől a generalis synodust.³

A világiak gyűlésén a fejedelem, mint főpatronus elnökölt. A zsinat a püspök elnöklete alatt folyt külön.

A világiak külön gyűlésének határozata átküldetett a zsinatra s ily módon kapták is arra a választ.

Ezzel az erdélyi református egyházban megkezdődött a *kétágu alkotmány*, amely az Egyházi Főtanács és a Generalis Synodus külön gyűléseiben kerek kétszáz évig (1671—1871) állott fenn.⁴

¹ Lásd részletesebben Törvénygyűjteményem III.

² A református egyházban a pártviszálynak megszüntetése céljából Gyulafehérváron 1671. évi október 2-án tartott zsinat így határozott: „afféle presbyterialis, episcopalis nevezgetés, mely különzésre és szakadásra nyit utat, ne hallattassék az eklézsiában”.

³ Forráshelyem szerint Apaffy: a megért elméket a *presbyterium megválogatására* hívta össze.

⁴ Lásd: Kolozsvári S.: Az erdélyi ev. ref. egyházkerület Egyházjoga. (Kolozsvár. 1877.)

A papi generalis synodusnak azonban az 1709. évi szebeni szervezeti

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

Az unitárius Egyházban is a tisztán papi jellegű Synodus mellett az alább ismertetendők szerint később kialakul a Supremum Consistorium = Egyházi Főtanács s ezek a legfőbb testületek egymás mellé kerülnek, de kimutathatólag nem működnek külön-külön, hanem: a tisztán papi jellegű zsinatnak részeseivé lesznek a világiak és a világiak főtestületének a Supremum Consistoriumnak részeivé lesznek a papok.

Külön kiemelendőnek tartom, hogy a Blandrata kezdeményezésére 1579-ben megszervezett 24 tagu ügyintéző Consistorium a Supremum Consistorium kialakulása után, mint központi adminisztratív testület a Főtanács nevében jár el s ezért nevezete: Repraesentativum Consistorium — Egyházi Képviselő Tanács.¹

Ezekkel az általános ismertetésekkel a XVI. és XVII. századbeli egyházalkotmány vázlatát igyekeztem megrajzolni, hogy a jelenlegi egyházalkotmányunk megérthető legyen.

Az 1694—1718 éveket átmeneti kornak minősítem.

Az egyháztörténelem feladata reámutatni azokra a *rugókra*, amelyek ebben a korszakban az erdélyi s egyben az unitárius egyházi életet *belülről* és *kivülről* mozgatták.

A szervezeti változások *külső* mozgató erőit a köztörténelemből jól ismerjük. Ez volt az I. Lipót alatti (katholikus restauratio) korszaka.²

Az unitárius egyház alkotmányának átformálását, az egyházi szervezet átalakulását az időszerűleg összeeső külső és belső bajok tették szükségessé.

A szathmári békekötésben (1711) a protestáns egyházak javára biztosított vallásszabadság dacára heves társadalmi harc szabályzat alapján a világi Supremum Consistorium 12 deputátusa is tagja volt. De ennél több deputátus nem volt küldhető.

¹ Ez a Kolozsvárt ülésező consistorium ily nevezet alatt is előfordul: Partiale Consistorium.

² A protestánsok elnyomása már a Diploma Leopoldianum kiadásával megindult. A Mikes-féle paktumok megszületése (1699 IX/5) előtt utasítás jött Bécsből, hogy a kolozsvári unitáriusok főtemplomukat *önként* ajánlják fel a királynak. Kollonich kardinalis szintén megkereste az unitáriusokat e tárgyban.

Az unitáriusok szerény, de önérzetes levélben adták tudtára a primásnak, hogy templomukat nem adják.

Most Bukarestből jönnek az erdélyi magyarsághoz, közelebről megjelölve, a róm. katolikusokhoz hasonló célzatu irások. A kolozsvári templom-átadások 200 év mulva szomoruan ismétlődnek.

indult ellenünk. Az unitáriusoknak a főkormányzékeni hivatalokból való kizárása (1713) után Steinvill katonai parancsnok katonai erővel elvette a főtéri templomot s ezt követően elvették a szentpéteri külvárosi unitárius templomot a hozzátartozó javadalmakkal együtt s végül az óvári iskola helyett kapott főtéri iskolát is. A Kolozsvár főterén volt iskola elvétele (1718) az unitárius világi főembereket a cselekvés terére szolitotta, akik 1718. IV. 8-án az unitárius egyház megmentésére egy fölhívást bocsátottak ki. Ez a fölhívás az unitárius világi elemet közös munkába állította s megszületett az unitárius összetartás.

Ennek eredményében a vidéki feladatok megoldására egyszerre hét gondnokot választottak, kik közül: Biró Sámuel és Simon Mihályt főgondnokoknak tették meg.

A világi elemnek az egyházi élet terére való eme nagyarányu bevonulása szükségszerűen érezte az aktivitás hatását és mert a református egyházban már szemlélhették a világi főurak szervezett testületét: a Főtanácsot, az Unitárius Egyházban is kialakult az Ecclesiastico-Politicum Consistorium, későbbi nevén a: Supremum Consistorium.

Az Ecclesiastica Discipulinának 1694-ben történt javított kiadása az egyházi élet rendes folyását ez átmeneti korszakban (1694—1718) föltétlenül biztosította, azonban nem lehetett és nem volt akadály, hogy a világi elem az egyházi élet irányításában az őt méltán megillető helyet alkotmányosan is elfoglalhassa.

II. Korszak.

1694—1718—1778.

a) A Consistoriumok.

Az élet tényleges szüksége nem igazodik az előre kidolgozott szabályokhoz. Az adott átmeneti korszakban is minden részletes szabályozás nélkül az egyház megmentése volt az az összefogó erő, amely az unitárius atyafiakat csodálatos egyetértő tettekbe ragadta. Valóra váltották a Példabeszédek tanítását (10 r. 17. v.) „A bölcsesség megőrzőjének utja életre van, aki pedig a dorgálást megveti, téved“. A mi őseink Istennek dorgálását ismerték fel a csapásokban és azt nem vetették meg, hanem cselekedtek. És cselekedeteikkel egyben átformálták az egyház alkotmányát is, amely a reformáció-korabeli elgondolás irányvonalába esett.

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

Az Ecclesiastica Disciplina érintése nélkül a *tényleges állapot* alkotmányos szervezeteként a Kissároson 1729. január hó 15-én tartott Generale Consistorium kimondotta:

Ubi pro harmonia cleri et nobilium, simulque publica nostri conservatione lett ilyen végzés és megegyezés cum consensu nobilium.

Denominaltatván és determináltatván *papi* és *secularis* emberekből álló Supremum Consistorium, választassanak el ordine ecclesiastico tisztelendő püspök uram generalis notarius urammal együtt; secularis emberek közül az urak: Daniel Ferencz, Daniel Péter, stb. uraimék. A kolozsvári ecclesiából egy, aki fog tetzeni az ecclesiának.

Lett praesese: a főcurator (ki volt Daniel Péter uram).¹ Légyen ezen consistoriumnak notáriusa is. Amit pedig ezen *Ecclesiastico-Politicum-Consistorium* elvégez, tartozzanak magukat ahhoz tartani mind az ecclesiák, mind a privata personak akármicsoda statusban és karakterben légyenek.

Legyen a nemesség és papság között olyan harmonia, hogy egyik fél is a másik jó intenióját ne remorálja.

Egyszóval: Valamit ezen *Consistorium* szent religionk emolumentumára ecclesiastica directioban occuralható difficultásoknak orvoslásában feltalálhat, arra autoraltatik.

A Disciplina Ecclesiastica szerint szabályozva volt s a *püspök* elnöklete alatt a *papi* elem közreműködésével tevékenykedő téli főtanács = Consistorium Generale minden megszakadás nélkül tovább folytatta munkásságát a fundatorok által 1718-ban declarált és 1729-ben alkotmányosan megszervezett, *tulnyomóan világi jellegű* Supremum Consistoriumra való tekintet nélkül.

Az eddigi forrásanyagunk szerint a mai *vegyes* összetételű Egyházi Főtanácsnak és Zsinati Főtanácsnak ez a Supremum Consistorium és a papi jellegű Synodus lévén a csirája, a mustármagja, a továbbiakban egyházunk alkotmánya szempontjából erre nagy súlyt kell, hogy helyezzünk.²

¹ Daniel Péter országos nevezetességi világi ember. Az 1707-iki marosvásárhelyi és onodi országgyűlések ünnepélyeire ő viszi biborparnán Rákóczi előtt a fejedelmi buzogányt s Nagy Péter cár követéinek audentiájakor a fejedelem trónja mellett áll a buzogánnyal. Az 1708. május 10-én Rákóczi Moldvába küldi Mikes Mihály generalishoz s azután jelen volt a trencsényi véres ütközetben 1708. VIII. 3-án.

Érthető, ha egyházunkban is oly nagy szerepet vitt.

² A különleges autonómiájú Székelyföldön se lehetett a világi elem általános bevonását biztosítani, mert a kor szelleme ezt nem bírta el.

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

A Supremum Consistorium (vegyes jellegű Főtanács) tartása az 1729. évi rendezés szerint az országgyűlés idejével lévén összekötve, a politikai és közállapotok ismerete mellett világosan megérthetjük, hogy az elnyomatás e korszakában (1718—1778.) a Supremum Consistorium gyűléseiről nem sokat tudhatunk.¹ De a szervezés *elvi* álláspontot vitt át a gyakorlatba: a reformáció elgondolása szerinti protestáns egyházalkotmány presbyter-zsinati elvével szemben az önkiegyesítés elvét.

Az 1729. évi szabályzat 2. pontja ugyanis ekként szól:

„Ezen consistoriumnak autoritása legyen olyan circumscriptioval, hogy mikor az alkalmatosság engedi, mások is adhibealtasanak *ad consultandum* akár secularis, akár ecclesiastica capax personak találtassanak közel, kivált azon helységnek, az hol össze gyűlnek, T. esperestye“.

Ez a szervezet mutatja nekünk, hogy a Supremum Consistorium meg nem határozott számú tagokból álló és önmagát minden korlátozás nélkül kiegészítő testület volt.

A Supremum Consistorium működésének akadályairól részletesebben nem kívánok szólani, de egyházalkotmányunk szempontjából azért van nagy jogtörténeti jelentősége, mert a Supremum Consistorium megszervezése révén és az elnöknek biztosított jog folyományaként a világi elem törvényi szervezés alapján 1729 után belekerült

1. a papi jellegű közönséges zsinat (Synodus Generalis) és

2. a Téli Egyházi Főtanács (Consistorium Generale) tagjai

sorába.

Ez a két testület fejlődött ki azután az önkiegyesítés alapján a ma is meglévő *vegyes* (papi és világi) jellegű:

a) Egyházi Főtanács (Supremum Consistorium) és

b) Zsinati Főtanács (Synodale Consistorium).²

A fenti határozatból kitetszően a Repraesentativum Consistorium — Képviselő Tanács is e korszakban elvesztette kizárólagos papi jellegét és az 1775. évi adatok szerint a Repr. Consistorium tagjai a kolozsvári tanárok és beválasztott papok.

¹ A ref egyház szervezkedésének jogtörténeti anyagát szabatos rendszerességgel tárgyalja Dr. Kun B.: Magyar Református Egyházalkotmány c. munkája. (Debrecen 1908.).

² Az 1793. évben Kolozsvárt tartott Generale Consistorium a „Főtanács„ kérdését akként értelmezte, hogy „Eleitől fogva nem lévén más Consistorium, minálunk az esztendőnként rendszerint kétszer u. m. januáriusban itten Ko-

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

A szentábrahámi 1778. évi zsinat határozata értelmében a Képviselő Tanács tagjaiul a főcurator aplikált „a kolozsvári értelmesebb aiyafiak közül négyet“.

Ezek a jellegzetes változások határozzák meg egyházalkotmányunk 1694—1778. évek közötti korszakát. Ezekből láthatjuk, hogy a presbyterialis elv sem az egyházközségekben, sem az egyházkörökben (dioecesis), sem a legfelsőbb testületekben nem jutott érvényre.

Ha és amennyiben képviselőtről szó eshetik, ez az 1729. évi szervezet szerint abban jutott kifejezésre, hogy a főcurator: „minden synatra és Consistoriumokra rendeljen két subjectumokat, kik segítséggül legyenek a *papi* Consistorium directiojának.¹

b) **Az egyházkörök.** (1718—1778.)

E korszakban az egyházkörök egyházalkotmányi szerepe még nem eléggé kialakult.

Az Ecclesiastica Disciplina az egyházkörök egyházigazgatási hatáskörével rendszerbeliségénél fogva nem foglalkozhatott. Erészen az esperes hatásköre volt megszabva.

Az esperesi kerület (kör) egyházközségei az esperes (senior) felügyelete alatt állottak s az egyházközi kormányzás az esperesi vizitacióban csucsosodott ki.

Az egyházkörök egyházalkotmányi szervezetének jelentősége 1718. után kezd kibontakozni, amikor az egyházkörök is világi gondnokokat kaptak.

Ezt követőleg az egyházközi gondnokok és a világi elem az egyházkörben épu gy előtérbe jutnak, mint a főgondnokokkal

---

lozsvárt; zsinati gyűlések alkalmával pedig hol egy, hol más dioecesisben tartani szokott, részszerint *külső* rendből, részszerint pedig *belső*, vagyis papi rendből álló úgynevezett: Generale Consistorium és a Kolozsvárt levő Repraesentativum (résztint *külső*, résztint *belső* rendből álló) consistoriumon kívül: a Fő-consistorium nevezet alatt értessék az úgynevezett Generale Consistorium“.

Ugyanczen elvi állásponton volt az 1796. évi kaáli zsinat is. Ez időponttól visszafelé tekintve, az „emberi emlékezetet föülhaladó idő“-ben 1729-ben megtaláljuk azt a rendelkezést, amely alapul szolgált ahhoz, hogy az unitárius egyházi legfőbb testületek vegyes (papi és világi) jellegű testületekké alakultak

¹ Az 1694. évi Disciplina Ecclesiastica által szabályozva volt Consistorium tiszta papi jellege ebből is kitetszik. Ez a canon a világi elemnek az egyházigazgatásba való bevonulását szabályozza, amely fokozatosan nő, míg a fejlődés elérte a paritíós részesedést. Ezek a deputatusok 1730-tól kezdve a zsinati gyűléseken és a Téli Főtanácson a jegyzőkönyvek igazolása szerint meg is jelentek.

kapcsolatban a Generale Consistoriumban a világi elem előtérbe lépett.¹

Egyháztörténeti adatainkból kihámozható, hogy a jelenlegi egyházköri kormányzat az esperesi vizitációból és a köri közgyűlésekből fejtett ki.²

c) **Az egyházközségi presbyteriumok.** 1718—1778.

A XVII. századbéli presbyterianus mozgalom az unitárius egyházban semmi nyomot nem hagyott, hacsak arra nem utalunk, hogy 1661. IV. 7-én a deésfalvi zsinat a püspöki kormányzáson nyugvó Disciplina megszerzését, olvasását, tanulmányozását és aszerint való élest rendelte el. A református egyházban ugyanez időben 1661. április havában a marosvásárhelyi zsinat foglalt állást az „episcopalís” rendszer mellett — a presbyterialis rendszerü kiépítés gondolata ellen.

En erre az időre helyesnek találtam Zoványi ama megállapítását, hogy: az unitárius egyház a maga háttérbe szorítottságában alig adott életjelt magáról és békésen engedte érvényesülni theológiájában a rokonszemléli remonstransok hatását.³

Ez a passiv magatartás az egyházszervezet addigi állapotának a nem bolygatásában is észlelhető.

¹ Az egyházkörök szervezete tekintetében ma már tisztázottnak tekinthető, hogy:

a) az alpapi széket (quindenalis sedria) a házassági perlekedő felek bármikor összehívathatták, ha a megfelelő taksát az esperesnél lefizették, de előnyösebb volt, ha az idézést a partialis synodus (köri gyűlés) idejére kérték.

b) A partialis synodus összehívása már egyházalkotmányi kérdés, amely a Discip. Ecclesiasticának az esperesekről szóló részében világosan meghatározta, hogy az csak egyházi felsőbb engedély alapján volt összehívható.

Mikó ezt a kérdést ekként nézi: a szabályok az engedélykérést nem, de a megtartást multhatatlan kötelességgé teszik.

Arra nézve nincs pontos adatunk, hogy e korszakban a belső embereken kívül a köri közgyűlésnek még kik a tagjai.

Kivánatos volna, hogy egyházköreink működése és alkotmányos fejlődése az eredeti jegyzőkönyvek alapján egyházköri rendszerességgel feldolgoztassanak.

² Idevonatkozólag a köri jegyzőkönyvek szorgalmasan tanulmányozandók volnának az egyházköri szervezet rendszerbe foglalása céljából.

Az esperes hatalmával szemben jelentkezik az „esperesi tanács”, vagy a köri közigazgatási biróságok létesítésének a kívánalma.

³ Puritanus mozgalom a magyar református egyházban. (Bp. 1911.)

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

Az egyházközségi presbyteriumok szempontjából mégis reá kívánok mutatni arra, hogy a városokban a templomvagyon ügyeit sok helyen a más hitűek eltávozása után külön ülésben a városi magistratus intézte.

Igy volt ez pld. : Kolozsvárt, Désen, Marosvásárhelyen, Szászvároson, Déván, Nagyenyeden stb. Szóval az egyházbvagyon *kezelésére* hivatott egyháziakat (aeditui, vitrici) a városi tanács állította be.

A városi egyházközségekben — a fejlődés fokozottabb volta következtében — akár egy hitű, akár több hitű volt a polgárság, a falusi egyházközségeket megelőzően megkezdődött az egyházközségi testületek kifejlődése. A jellegzetes azonban az, hogy nem presbyteriumok, hanem a főbb testületek nevezetéhez alkalmazkodva consistoriumok = domesticum consistoriumok = kebli tanácsok alakulnak.

A szabad városok példájára a taxalis helyek is törekedtek a presbyterialis egyházközségi szervezetet helyettesítő consistorialis testület megvalósítására, mivel az ily községek nem estek esperesi vizitacio alá, hanem közvetlenül a püspöki vizsgálatnak voltak alávetve.¹

A városi unitárius egyházközségek presbyteriumainak szervezésére vonatkozó kérdés körül ma még csak tapogatózunk.²

Ilyen előzmények között 1694—1718—1778. években az egyházközségi presbyterium kialakulásáról egyházunkban szó se lehetett.

Az 1778. után a nyugateurópai szellemi élet kihatásai egész Magyarországon s ekként Erdélyben is megnyilvánultak, ami azután az egyházi szervezetben kiváltotta a szélesebb néprétegek felé való jogkiterjesztést.

A szellemi élet terén beállott fellendülés és a polgárság anyagi megerősödésével együtt járó autonomiára való törekvés érlelték ki az egyházakban is a világi elem hatékonyabb tevékenységét és az egyházigazgatásban való részesedését.

Dr. Tóth György.

---

¹ Így nálunk : Toroczkó, Torda, Kolozsvár, Verespatak — legutóbb Bpest.

² A reformátusok mintájára a kolozsvári unitárius egyházközségnek is volt Domesticum Consistoriuma.

Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban.

Kereszttség.

A reformáció hatása.

6-ik közlemény.

A reformáció figyelme nagy mértékben kiterjedt a keresztelés tanára. Minthogy csak az a tan helyes és megtartandó, amely a biblián alapszik, a keresztelés megtartandó, de olyan értelemben, ahogy a bibliából kimutatható. Minthogy Jézus a megtérés keresztességét 30 éves korában hajtatta végre (αφεσ αρτι) csak a felnőttek keresztége felel meg a biblia tanításának. Ez a gondolkozás eredményezte az anabaptizmust, az újrakeresztelést, mert a gyermekek keresztelése nem volt a biblia tanítása szerint. Terünk nem engedi, hogy ezt az új irányzatot, — melynek különben előfutárja volt a megelőző évszázadokban — részletezzük.

Csak rámutatunk a reformáció elején jelentkező tanításra.

A katolikus egyház követte Augustinus magyarázatát: A keresztelés sacramentum. A sacramentum látható jele a láthatatlan kegyelemnek. A római Káté szerint: tudjuk a hit fényénél fogva, hogy a Sacramentumban benne van a mindenható Isten ereje, melynélfogva olyan a hatása, amilyen különben nem volna. Kegyelmet tartalmaz, kegyelmet oszt.

Luther szerint: nem a víz, hanem Isten ígéje teszi a hatást, ami a vízzel és a vízben van. E nélkül a keresztelés nem keresztelés, mert a bűnök bocsánatára adatott és osztott. Aki e szavakban hisz, hiszi amit jelentenek: a bűnök bocsánatát. A régi protestánsok a keresztelést ujraszületésnek tartották. Luther elvetette a só és olaj használatát. A helvét második confessio elvetett minden ceremóniát.

A reformáció radikálisai még a gyermekkeresztelést is eldobták. A kisgyermeket újra keresztelték nagy korában (anabaptisták).

Heltai Gáspár 1559-ben kiadott Agendájában¹ a keresztelés módját így írja: Először kérdje meg minster a komákat, miért hozták a gyermeket... mivelhogy keresztelni hozták a gyermeket, kérdezze meg minek akarják keresztelni. Annak utána eképpen szólítsa őket miérthogy szerelmetek (!) ide hozta a gyermeket, hogy megkereszteltesék és a szentegyházba bevétetessék: halljuk meg az Urnak ígéből minemü becsületben legyenek a mi Urunk Istennél a mi gyermekecskéink és minemü gondja legyen az Ur Jézusnak örölkük. Márk 10 r. alapján folytatja a beszédet, azután ima (könyörgés). Azután a miniszter térdre esvén imádkozzék a komákkal együtt: Miatyánk... Ezután intés a komákhoz, akik a gyermek képében felelnek.

Hosszas lefolyású szertartás következik, melyet az erdélyi reformátusok részben megtartottak. Az unitáriusok eljárása nagyon átalakult.

A lengyelek 1565-ben Wingrowban zsinatot tartottak.² Az erdélyi atyafiak levelet küldöttek a zsinatra. A zsinat csatlakozott az antitrinitáriusokhoz. Elvetette a kisedek keresztelését, mert az első keresztény egyházban sem gyakorolták, az evangélium sem rendeli. De nem tiltották el, hanem kinek-kinek tetszésére bízták, ajánlván, hogy az atyafiak szeretetben éljenek és egymás iránt türelemmel viseltessenek.

Dávid Ferenc arra utal, amit Krisztus és az apostolok csináltak. A keresztelést megelőzi a doctrina vagyis először meg kell ismerni jelentőségét. Először rá kell vezetni a hitre. Krisztus kérte, hogy kereszteljék meg s megkereszteltetett.³

Az erdélyi unitáriusoknál új irányt jelölt a Dávid Ferenc fordításában 1570-ben megjelent: „Könyvecske az igaz Keresztyéni Keresztségről és a pápa antichristus majmozásáról“, melyet dr. Wi-

---

¹ Agenda azaz szentegyházi cselekedetek, mellyeket követnek közönségesképen a keresztyéni miniszterek és lelkipásztorok. Ujjonnan nyomattatott. Cum gratia et privilegio Seranissimarum Majestatum Regiorum Hungariae etc. Colosvarba 1559.

² 47 pap, 18 nemes és sok közember volt jelen.

³ Dávid Ferenc: De regno Christi et Antichristi Liber primus. Baptismi mysterium.

lini Sándor Warsóból, saját német fordításában 1569 aug. 19. napján küldött meg Dávid Ferencnek.¹

Erős propaganda könyv a gyermeckeresztelés ellen. „Az első apostolok öreg embereket kereszteltek, kik Uristennek igéjét megtanulták és az igaz hitökről vallást tettek. (E könyveske 1—5 rész. Kérdések és feleletek). A gyermekek olyan állapotban vannak, mint Ádám a bűn előtt, nem tudván sem gonoszt, sem jót. A gyermekek kedvesek Istennek és pedig örökké üdvözülnek az Atya Istennek nagy és kimondhatatlan nagy kegyelméből a mi Urunk Jézus Krisztusunk általa... Nagy tudatlanság és gorombaság, hogy az emberek elhányják a szegény gyermeket, mikor kereszttség nélkül az ő együgyűségében és ártatlanságában hal meg és nem a több hiv keresztényekkel temetik el őket.

Az igaz kereszttség szent lélektől leszen belől lélekben az ujonnan születésben... Ezek Isten fiai lesznek, keresztényeknek nevezetnek“.

1572-ben, tehát egy évvel a János Zsigmond halála után, Báthori fejedelem vádolja az unitáriusokat: A Krisztust istenségétől, a szentlelket essenciájától fosztották meg s a gyermeket kereszttség nélkül is üdvözítik² és az embert minden büntől megszabadítják úgyhogy Isten, akit praedestinált üdvözül, akit nem, kárhozik, mert szabad a fazakas a sárral. De csudálkozom ezen, miért hát oly szorgalmatosok, curiosusok az más ember dolgába, hogy nem várják el, ha nem praedestinusok, talán még ő reájuk is kerül az uraság, vagy ha nem praedestinus azt is elveszti az mi vagyom.³

Dávid Ferenc így szól: Rövideden (azért) ezt vallom: Keresztelni Atyának, Fiunak és Szentléleknek nevében, nem a Szentháromság Istennek nevében, sem az egy állatu és három személyü Isten-

---

¹ A Tisztelendő és Istentől tanított Dávid Ferencnek az Isten Fiának Evangeliumának hirdetőiének, a dicziretes Erdeli Fejedelemlennek udvarában, Istennek kegyelmességét és békességét, azon Jezus Christusban mű Urunkban „hogy minden emberek juthatnának az Urnak igéjének és igazságának ismeretére“.

² Erd. Orsz.-gyül. emlékek II. köt. 526. l. idézi Jakab Elek 203. l. A fejedelem levele Listhi Jánoshoz szól.

³ Érdemes elmélkedni a fejedelmi szavak felett annak, aki a hitelvek fejlődését és akadályait tanulmányozza.

nek nevében keresztelni, hanem vallást tenni, hogy az Atya minden jó ajándékoknak első és igaz kútfeje a Kinek nevében a Krisztus által vagyon megengesztelésünk az Atya Istennel és ő általa adatnak nekünk Istennek minden javai . . .

A Szentléleknek pedig nevében keresztelünk, mert mindnyájan kik igazán kereszteltetünk a Krisztusban öltözünk és a Szentléleknek ajándékát vesszük (Lk 24., Cs. 1,2.).

Vallom ez igéknek folyásából, hogy ha valaki igaz keresztiséget akar felvenni, hogy megismerje és higgye, hogy az Atya Istentől adatik főképpen ez a jó önekie, és hogy ő igazítja őtet és minden bűneit eltörli csak ő magáért. (1556-ban megtiltatott a bábák, dajkák és parasztnépek által való keresztelés. (Rövid m. 34.)

Lelesi jézsuíta 1579-ben, Dávid Ferenc elítéltetése után írja: Keresztelnek Atyának, Fiunak, Szentléleknek nevében, de nem a Szentháromság Istennek nevében.

Sem a jézsuiták, sem mások, akiket a nagy buzgóság a trinitárius keresztelés mellett hevitett, nem tudtak csak egy apostolra is hivatkozni, aki ezt a formulát ismerte vagy ajánlotta volna. Tehát jogosan mondhatjuk, hogy az apostolok idejében, legalább is Krisztus halála után száz esztendeig (150) nem ismerték, nem használták az Atyának, Fiunak és Szentléleknek nevében szóló keresztelésformulát.

Dávid Ferenc tagadta Ján. evangéliuma első részének a hitelességét, továbbá a Máté evangéliuma 28. részében e szavakat: elmenvén, tanítsatok minden népet, megkeresztelvén őket Atyának, Fiunak, Szentléleknek nevében. Azt mondja Dávid: ezek Hieronimustól származnak s a margóról csuszatták be a szövegbe.

Hunyadi Demeter püspök Bod szerint: adott ki valami könyvet a kis gyermekeknek kereszttségéről, hogy meg kell tartani az ekklesiákban, mivel azelőtt két esztendővel egészen kihagyták és kiirtották volt ekklesiájokból a keresztiséget.¹ Részt vesznek a felnöttek keresztelésében különösképpen a socinianusok. Ostorodius megkeresztelkedvén unitárius hitét megvallja, Volkoliust visszafogadják, miután ujra keresztelkedett a Chmelniki zsinaton. Radecki

---

¹ A felnöttek keresztelését Sommer János 1565-ben megjelent Tractatus aliquot Christianae religionis művében: 15 éveseket kell megkeresztelni. (Dr. Borbély I. Ker. Magv. XLIX. 200 l.)

Máté a megkeresztelkedéskor unitáriusnak vallja magát, hasonlóan Smalcius Bálint (1592.), ki Socinusnak lelkes hive volt.

Nagyon élénk fényt vet a XVI-ik évszáz unitáriusai felfogására egyebek mellett az, hogy Kósa János püspök (1597—1601) Katechézisében (az üdvösségnek fundamentumáról) azt írja: a keresztelés (mosódás) külső jele a mi belsőképpen való ujjon születésünknek és uj életünknek, mely hűt által lészen bizonyosságra.

E felfogás igazolására Jézus intelmét: elmenvén stb., de jóval inkább a Péterét (Csel. 238. II.) adja elejökbe: térjete meg és keresztelkedjete meg mindnyájan a Jézus Krisztusnak nevében a bűnöknek bocsánatjára és veszítek a Szentlélek ajándékát. A kik azért örömet vevék az ő beszédét, megkeresztelkedének és hozzájuk csatlakozott mintegy háromezer lélek.“

„Filep is megtért és megmosódék, az hűt és vallástétel után megbizonyítá hűtít az mosódásnak jelével.“ A Cselek. könyve szerint Filep is keresztel és csak az vala a feltétel: „Ha teljes szívből hiszel, meg lehet keresztelkedned. A felelet: Híszem, hogy Jézus Krisztus Isten fia. Ezt követte a keresztelés, „mert mindketten leszállanak a vízbe, megkeresztelé őt és mikor feljöttek, az Urnak lelke elragadá Filepet.“

A pogányok is, mikor hittének, megmosódtak. Mindezek megmutatják — folytatja Kósa püspök — kiknek illik élni a mosodással; t. i. „az kiket Isten már megajándékozott az értelemmel és az ő kegyelmének igaz ismeretivel“.

Ezután megmagyarázza a formulában használt szavak (A., F., Szl.) értelmét, kissé bővebben, de ugyanolyan módon, mint Dávid F.-nél láttuk. Érdekes a Kosa keresztelésformája:

N. Imé én tégedet, hallván vallástételedet, megmoslak a názareti Jézusnak, vagy Atyának, Fiunak, Szentléleknek nevében, a te bűneidnek bocsánatjának bizonyosságára, hogy elvegyed Istennek szent lelkét, kivel igazgattassál, a te hivatalodhoz méltó életnek viselésére és várhasd örömmel az ítélő Krisztust, ki előtt félelem nélkül megállván, elvehessed a meghervadhatatlan koronát, az örök életet. Amen.

Ezt követte intés a megmosódottakhoz.

Socinus így szól:

Ugy ítélem meg, hogy ez nem mindig volt szabály az egyházban és nem minden keresztény, aki a Krisztus követője lett,

volt rákényszerítve. Ha mégis a mi napjainkban gyakorolni kell, azokkal akiket keresztényekké tettek, gyakorolják.

Miután a vizzel való keresztelés, ha a Jézus Krisztus nevében végezik, csak árnyéka a Jézus Krisztus nevében megbocsátott bűnöknek s mintegy az ő vallásába való beiktatás, semmitem sem közöl-
tetik vele, hanem csupán felelevenítése annak, a mi meg volt adva s a mi bizonyos ki fog tölteni rá (Op. Tom. I. 350.).

A csecsemőkeresztelést nagy és bántó hibának tartotta. Nagy-
on elítélte a kálviniánusokat és a pópistákat, akik emiatt üldöz-
ték az ellenkezőket. A biblia szerint egyedül helyes eljárás, hogy
mielőtt valaki a keresztiséget a Krisztus nevében felveszi, legyen
Krisztus tanítványa (Csel. II. 38,4¹, VIII. 16,37., X. 40., XIX. 5. —
Rees Rac. Cat. 253.)

A deési egyezés előtt és azután.

A keresztelés első unitárius szabályozása 1626-ban történt (Radczyki Discipl. Eccl.), melyet 1694-ben Almási Mihály püspök némi módosítással újra kiadott a második kiadásból. Az elsőben a titokzatos szentségek, úrvacsora és keresztiség, az akkori panaszok és kifogások figyelembe vételével, rendeltetnek el, a másodikban csak ilyen megokolással vezetik be a gyakorlatba: a titokzatos szentségeket, t. i. az úrvacsorát és a keresztiséget, a mi egyházunkban leginkább a következő okokból itéltük gyakorlandóknak: mert a szentírásban bizonyíték van róluk s mert az egyházban mindig voltak jelei s a gyengébbek az elhagyás következtében kárt vallának s elhagyásuk azt a gondolatot ébreszthetné, hogy csak az első keresztényekre vonatkoztak, másfelől a nem keresztényekkel összeelegyithetnének.¹

Érdemes figyelembe venni, hogy a két szentség közül az úrvacsora van első helyre téve, mert fontosabbnak és általános érvényűnek tartották. Mi a kronológiai rendet követjük.

Az 1626. évi Rendtartásban a keresztelésről ezt találjuk: „Mint hogy a kisdedek keresztelése még most is el van fogadva, a mely egyházban a szülők kívánják, ez a helyi szokás szerint,

---

¹ Az első kiadás azt is felhossa okul, hogy a megelőző években a keresztelés elhanyagolás, a gyengék megbotránkozása is sok bajt okozott.

lelkiismeretfurdalás nélkül, azon módon kiszolgáltatható; de az embereket a szertartás céljáról ki kell oktatni, miképp ezt Radeczki püspök úr a kereszteleőről irt formulájában elég helyesen kifejtette.

Ügyelni kell főképp arra, hogy az emberek erről a szertartásról nehogy igen sokat tartsanak, mivel a kereszteni köznép e dologban nem csekély tévedésben van. Éppen azért gondot kell fordítani az emberekkel annak megérttetésére, hogy a kisdedek kereszteleését sem Krisztus, sem az apostolok nem rendelték el és nem állapították meg, hanem az egyház hozta be, amit a botránkozás kikerülése okából tűrni lehet.¹

Már fennebb volt alkalmunk elmondani, mily erős elszánt-sággal léptek fel a kereszteleés ürügye alatt az orthodoxa ekklesia vezetői az unitáriusok ellen. 1632-ben Keserői Dajka püspök Enyedre hívja az unitáriusokat, hogy a kereszteleőről felállított tételeit megvitassák. Az unitárius papok tiltakoztak.

Nem sok foganatja volt, mert pár esztendő múlva már fejedelmi fölhívásra kell megjelenni Deésen, hogy a kereszteleés ügyét elintézzék. E helyen elégedjünk meg a főbb rendelkezéssel:

„A sacramentumok adminisztrálásában is legyen a recepta Unitaria Religio és Ecclesiastica Disciplina szerint, a kisdedek, gyermekek, Atyának, Fiunak és Szentléleknek nevében kereszteleésenek megh“.

A kereszteleés miatti zaklatásnak, üldözésnek és az unitárius hivek térítgetésének nem szakadt vége, mert a szentírásra támaszkodó igazságtól nem könnyen tágit, akinek ítélete és meggyőződése van. Az a Jézus, aki 30 éves korában vetette magát a kereszteleés alá, a kis gyermekeket nem azért hívta magához, hogy megkereszteleje, hanem azért, hogy megáldja őket s boldoggá tegye magát abban a tudatban, hogy ezek ártatlanok s ezeké a mennyek országa.

Dajka Keserői János, aki a Bethlen és utódai támogatásával az unitáriusokat összezuzta, még azt a szivességet is megtette, hogy a *kereszteleés módjáról*, jelentéséről és hatásairól I—XV. pontba

---

¹ Szükséges utasi árok az egyházi rendszabályokhoz. 1629. (Tóth Gy. III. 34.) Minden elismerésünk és hálánk kíséri dr. Tóth Györgyöt egyházi törvényeink három kötetéért.

foglalt magyarázatot és utasítást adott. Nagy súlyt helyez arra, hogy a keresztelés szükséges, elkerülhetetlen.

A háromszéki unitárius papoknak a református zsinat előtt kellett vizsgát tenni és akkor e XV. pontból álló confessiot a keresztelésről, el kellett mondani.

A XVII-ik évszáz második felében az unitáriusok is gyakorolták a keresztyák és anyáknak a keresztygyermek iránti kötelessége igen komoly hangsúlyozását. Jövedétsinél találjuk a következőket: arra rendeltettek, hogy a kis gyermeket az Isten és a Krisztus felől való igaz tudományban felneveljék és hogy a kised gyermek kezében vallást tegyenek. A pap így járt el: Hogy annak okáért én is bizonyosabb lehessen az ti hitetekről, azt kérdem az keresztyáktól és anyáktól: hiszitek-e, hogy az atya legyen egyedül az Isten a mennynek, földnek és tengereknek teremője; hogy Jézus Krisztus legyen ennek az Istennek egyetlen egy fia; hogy a Szentlélek az Atyaistennek ereje és hatalmassága, mely szentléleknek erejével munkálkodik az emberekben. A kérdésekre valószínűleg igennel feleltek, de erre vonatkozó írott adatunk nincsen.

Az unitárius felfogás a dési rendelkezés után is nagyon nehezen idomult át. Agh István püspök ragaszkodik a „mosodás“ ősi kifejezéshez s a Cselekedetekből már idézett eljárást tartja fenn a felnőttek (a pogányból vagy zsidóból áttértek) megkeresztelésénél. Ezt meg kell előzni „a Krisztus tudománya felől való felvilágosodásnak“. A keresztyén szülőktől származott kisedek keresztelése „nem a bűntől való megtérés jeléül végeztetik, mert az Ur Krisztus nem volt bűnös, hanem az ő tisztaságában és szentségében való megmosodásnak jelentése, úgy a kisedek is megkereszteltetnek ma a Krisztustól rendeltetett keresztséggel, nem hogy jelentse megtéréseket, mert ők is szentek, ártatlanok, mint szent törzsöknek szent ágai, sőt a jobb és bal kéz között különbséget tenni nem tudnak, úgy a Krisztus igaztudományát is nem tudják, nem értik, hanem azon szent keresztséggel az atyák és anyák megkereszteltetik őket, annak bizonyítására, hogy magzatjokat a Krisztus szent tudományában kívánják nevelni“.

Akár háznál, akár a gyülekezetek helyén legyen, igen helyesen vétetett be, hogy előre az atyák és anyák jelenlétében a pap tanítást tegyen rövidesen a keresztségnak természetéről, annak utána könyörögjön Istennek . . .

„Lehet itten a Krisztus Jézust is imádni, segítségül hívni és a kisdedet a Krisztusnak is ajánlani, mint jövendőben főmestere-
rének“.

Ez a tétel némi megvilágítást vár. Vehető úgy, mint a deési rendelkezés mérsékelt ismétlése, de az utolsó változat szerint leg-
helyesebb, ha a kisdedet a nagy mester tanítványai közé sorozottnak
tekintjük.

A Kósa-féle formulával összehasonlításra igen alkalmas az
Aghé, aki invocatív szövegül ezt adja:

„A mi segedelmünk a Jézus Krisztus nevében legyen az Is-
tentől, aki teremtette az embert és ma is az ő anyjának méhébe
csodálatosan formálja“.

Ezután következik a tanítás (oracio, beszéd), könyörgés, azután

„a vizet fejére tölti s kezével mintegy megmosogatván így
szól: én tégedet N. N. keresztellek vízzel atyának és fiunak és
szentléleknek nevében. Az Ur Isten tégedet tartson meg és neveljen
testedben és lelkedben, Isten és emberek előtt való kedvességben“.¹

A XVIII-ik évszázad végén Dersi Mózes karácsonfalvi pap így
módosítja:

„Én tégedet keresztellek a Jézus Krisztus ekklesiájának kebe-
lében, Aty. F. Sztnek nevében. A te neved az emberi társaságban
lészen, T. T.“

Mint rendkívül érdekes és nevezetes adatot jegyezzük föl, hogy
még a XVIII. évszázadban is kereszteltek nagy gyermekeket.

Ezek a keresztelést megelőzőleg a kis katechesist betanulták
s azután mentek a keresztelésre. Ekkor a keresztelés megtörténvén,
a következő vallomást tették:

Krisztus hadnagyomnak vagyok már egy hive
Melyet jelent a szent mosodásnak vize,
Melyet tiszteletes uram rám hinteze,
Jelent keresztatyák rám tám tétetett keze.

---

¹ Agh István felveti azt a kérdést, hogy helyes-e megkeresztelni a más
egyházakból átlépőket? Az unitáriusok is megkeresztelhetik „de minthogy
minden igaz fundamentum nélkül való dolog . . . nem ítéltetik helyesnek, hogy
az unitáriusok a más vallásokról hozzájuk állókat megkereszteljék“. Azt is
kérdézi, hogy helyes volna-e az átállóktól esküt venni? Ha az ilyent a jó
lelkismeret mely az igazság-*nak* vallásához kötelezi az embert, meg nem tartja,
az esküvés nem tartja meg“.

Miért az Atyának én is tudományát
Mig élek meglartom Krisztus hagyományát,
Követvén szent lélek belső sugallását
Hogy végre elvégyem örök élet javát.¹

Szentábrahámi püspök tanítása a Derzsi Károly fordításában minden pap előtt tárva van. A két szertartást isteni kegyelem jeleinek mondja. Ugyanazt az eljárást követi, amelyet közleményünkben részben ismer az olvasó. Nagyon érdekes a 4 §.: „Az anyag vagy a jegy a keresztségben *a használatnál fogva szentelt víz*. Az Isten és az emberek közötti szent szövetség jegye.

Az unitárius felfogás jut kifejezésre a 10 §-ban: A „keresztény gyülekezetben oly sok századon át gyakorolt keresztelés el ne ítéltessek és a csecsemők a keresztények nagy botrányára ettől a szertartástól el ne vonassanak.“ Ez óvás a gyermek-keresztelés elhanyagolásával szemben, ámbár „a keresztelés szertartása egyedül és önmagában üdvösségre nem vezet“.

Hasonló megjegyzés (11 §.): A keresztség nem közvetítője a hitnek s nem eszköze az újjászületésnek, mert e kettőnek a felnőtteknél a keresztséget meg kell előznie.

Szentábrahámi a hármass formulát megtartja, de az élet letompítja azzal, hogy a Máté 28 19 szavainak nem ismétlését, hanem lényegét ajánlotta. Egyben hozzáteszi, hogy az apostolok nem tudtak erről a formuláról és a Jézus Krisztus nevére vagy a Krisztusra kereszteltek. Erről mi már fennebb nyilatkoztunk.

Befejezésül ismertetjük a legkésőbbi utasítást, a Ferencz Józsefét.

Ferencz József 1878-ban „*Egyházszerartási dolgozatok*“ cím alatt kiadja első nyomtatott agendás könyvünket. A 186 oldalra terjedő mű ma is mintául szolgál. Tárgyunkra vonatkozólag a keresztségről írott értelmezése érdekes, mert a XIX-ik évszáz előhaladott felfogását mutatja. A keresztség, mint a keresztény anyaszentegyházba beavatási szertartás lényege, unitárius hitelvek szerint abban áll, hogy a keresztelő lelkész a keresztanya által annak végrehajtása alatt karjára vett csecsemő fejére, kegyes hivek által e célra készített kehelyből, tiszta természetes vizet öntvén, e szókat mondja:

---

¹ Püspöki vizsgálataim alkalmával nehányszor hoztak keresztelésre 5—6 éves gyermeket. A legújabb intézkedések szerint kereszteleetlen gyermeket iskolába fölvenni, annál inkább konfirmációra bocsátani tilos.

Én tégedet N. megkereszteltek Atyának, Fiunak és Szent Léleknek nevében. E szertartást természeténél és a célnál fogva az unitárius egyház megalakulása óta meghatározott ünnepélyességgel szokás összekötni, mi által a tény felsőbb kenetet és keresztény egyházi jelleget nyer, külső alakja a vallásos hitélet megható buzgósági nyilatkozatává válik.“

„A keresztelésnek nem hitelvileg vagy kánonszerűleg, de az egyház régi szokása és a hagyomány által meghatározott helye a hitfelekezeti templom, a lelkeszi lak vagy a szülői ház s a körülmények szerint mindhárom helyen jogérvényesen végrehajtható“.

Néhány kiemelkedő részre föl kell figyelnünk. Első s legfőbb az, hogy a keresztelés keresztény, tehát az egész egyházba beavatás, ami azt jelenti, hogy az unitárius pap keresztelése által az egész keresztény egyháznak van tagjává téve, tehát épp olyan értékű, mint akár a katolikus, akár a protestáns keresztelés. Ezzel az is el van ismerve, hogy a keresztelés gyakorlása nem mellőzhető, tehát a keresztelést a papnak gyakorolni kell. Az is kitetszik, hogy *hitelvi* jelentősége van, tehát nem elég, hogy a szülők keresztények, habár áll amit az irás mond: ha a törzsök szent, az ágak is szentek.

A keresztelés alanya a csecsemő, anyaga a tiszta forrás-víz és végrehajtója a pap. Tehát az ujkor papja egészen a deési egyezés alapján áll, mert a kis gyermeket kereszteli meg, akinek kereszténynyé levéséért a szülőket és a keresztszülőket teszi felelőssé.

Ferencz József¹ sulyt helyez az ünnepélyességre, de egyben „felsőbb kenet“-nek mondja. Ez a szó ritkán fordul elő régi írónknál s unitárius hitfelfogásunk körében nincsen jelentősége, csupán egyházpolitikai szempontból, kifelé. Minthogy a pap a tiszta vizet né-

---

¹ A keresztelés idejét Ferencz József „hónapokra haladhatónak“ mondja, mert „az egyház a szülők szabadságát nem korlátozza“. Sőt azt is kimondja, hogy ha a gyermek keresztetetlenül hal meg „üdve iránt észszerűleg aggodalmat nem támaszthat“. Unitáriusok értelme szerint a Jézus által szerzett vallásos cselekvény szentséggé — Sacramentum — az alapító erkölcstana és példája szerinti életre való elkötelezés, az isteni kegyelem, a jóságos cselekedetek és ama tanok szerinti kegyes élet által lesz.“

Ferencz József magyarázatának megvilágítására tudnunk kell, hogy mikor könyve megjelent a tekintélyes öreg unitáriusok, vele és más liberális gondolkozókkal szemben, még mindig ragaszkodtak a deési egyezéshez, azt kötelezőnek tartották. Ferencz József, Kátéja újabb kiadásaiban, már emancipálta magát e tradicionális megkötöttség alól.

melykor eltörölgeti a kisgyermek fején, talán erre irányul a kenet szó, melyet azonban a „felsőbb“ jelző spiritualis értéküvé minősít.

Ez rövid foglalatja a kereszteleőről ismert főbb adatoknak. Ferencz József mellőzi a mult sokféle változatát.

A magunk részéről helyeseljük s ahol még nincsen gyakorlatban, óhajtjuk, hogy a kereszteleést a templomban, istentisztelet után, a gyülekezet előtt végezze a pap. A kereszteleés kitűnő alkalom arra, hogy az egyház szerepe ezzel a szertartással is kiemelkedjék a köznapiságból, de még kitűnőbb azért, mert a lelkésznek módot ad arra, hogy a szülők, keresztszülők s a nép előtt kihangsulyozza a *gyermek* nagy értékét. Itt és így lehet elenyésztetni azt a könnyelmű gondolkozást, hogy a kis gyermek (csecsemő) nem vehető emberszámba, tehát őt nem illeti meg az emberhez méltó elbánás. A lelkipásztor-pap boldog örömmel adja rá áldását. mint a jövő reményének új csillagára.

Dr. Boros György.

Socinus Faustus emléke.

„Tota ruet Babylon : destruxit tecta Lutherus
Muros Calvinus, sed fundamenta Socinus”,¹

A fenti sorok voltak felírva Socinusnak, a lengyelországi Luclaviceben levő sirkövére, melyeket jó barátja és elvtársa: Statorius Péter szerkesztett volt. E sorok Socinus munkáját szépen jellemzik, ámbár a fundamentum szempontjából még sok más antitrinitárius reformátornak van oroszlánrésze. Az idő azonban mindent megemészt. A sirkőről a felírás lekopott, a sirhant a földdel egyenlővé lett, burjánok lettek urrá ottan, ahol a kegyelet virágainak kellett volna virulniok. Ezt a szomorú elhagyatottságot angol és amerikai unitárius testvéreink vették észre s ők voltak azok, akik szívügyet csináltak a kérdésből. A 20 század eleje az antitrinitárius hithősöknek nagy elégtételt adott. Emlékoszlopot emelnek a Genf melletti Schampel mezőn az 1553-ban megégetett Servét Mihálynak; 1910-ben pedig a Déva vára jövőt munkáló foglyának: Dávid Ferencnek emel méltó emléket a hálás utókor. Mi sem természetesebb, hogy az említett két nagy reformátor mellett nem maradhatott a feledés homályában a Socinus Faustus emléke sem. Socinus ugyan sokban különbözött Servétől és Dávidtól; nem halt vértanu halált, de azért oly sokat tett, a helyesirányú reformáció érdekében, hogy egészen méltán fordult a figyelem feléje.

Legelőször 1879-ben Gordon látogatta meg a sirját, 1910 körül pedig Wendte Károly és Dr. Gannet fejtettek ki tevékenységet a Socinus emlék érdekében. A világháború azonban ezt a tervet is egyelőre lehetetlenné tette, de a háború után Wilbur a megvalósulás stádiumába juttatta. Ez év július végére az emlékoszlop készen lesz. Amikor a Socinus emlékoszlopa elkészül a lengyel-

¹ Ferencz J. Unitárius Kis Tükör 14 lap.

országi Luclaviceben, mi is legalább lélekben ott kell legyünk e reformátor munkásságának értékelésekor. De vajjon milyen lélekkel lehetünk ottan? Nem maradt-e a Socinus Faustus erdélyi tartózkodásából a mi lelkünkben olyan tövis, ami még most is fáj és amiért teljes lélekkel nem tudnánk mi is ünnepelni? E kérdés fölvetése nagyon jogosult, mert egy angol unitárius is fölvetette ezt 1910 körül, természetesen azon óhajtással, hogy a Socinushoz fűződő fájó emléket felejsük el s az unitarizmus érdekében kifejtett munkásságát pedig méltányoljuk.

Vizsgáljuk meg tehát ebből a szempontból Socinusnak Dávid Ferenchez való viszonyát és a reformációban való jelentőségét. Ha ezt megtettük, a felvetett kérdésre határozott feleletet fogunk nyerni.

* * *

Socinus Faustus emlékéhez onnan van a keserű iz, hogy Blandrata őt saját költségén 1578 őszén behozatta Dávid Ferenchez, hogy Dávidot győzze meg elveinek helytelenségéről. Socinus ezt a feladatot vállalta; erre ösztönözte fiatalos lelkesedése s az a tény, hogy Bazelben csak azelőtt nem sokkal aratott diadalt Covetus Jakab párisi lelkészen. Socinus és Dávid között a vita öt hónapig tartott, anélkül, hogy egyik a másikat meg tudta volna győzni. Blandrata azonban Dávid ellen állandóan szötte a galád terveket, úgy hogy Dávid és az ő veje előtt Socinus is úgy tűnt fel, hogy Blandratával egyet értve, az ő elvesztésén fáradozik. Jakab Elek¹ leírása szerint Trauzner hevesen megtámadta Socinust az apósa elleni cselszövésért, mire Socinus védekezett, azt mondván, hogy egy becsületes ember kötelessége ellen semmit sem tett.

Dávid Ferenc pedig erre annyira fölháborodott, hogy házából kiutasította, ezeket mendván: „Én ezeket már rég sejtettem, kérlek távozz hajlékomból, végezd be amit elkezdettél.”² Socinus el is ment, de Trauzner Lukácsot a kapuban megvárta s igyekezett bebizonyítani ártatlanságát a Dávid Ferenc elleni árulásban. Jakab Elek, a nagy történetíró s Kanyaró Ferenc³ szintén részesnek tartják az árulásban Socinust, mint éppen Dávidék.

¹ Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke 225—232 lap.

² Jakab i. m. 231 l.

³ Kanyaró: Unitáriások Magyarországon 100—102 l.

Azonban Ferencz József¹ már ezt a kérdést nem érinti, nem látva semmi bizonyítékot a Socinus árulására. Dr. Borbély István² pedig, aki legrészletesebben és legbehatóbban foglalkozott a magyar irodalomban ezzel a kérdéssel, Socinust teljesen felmenti a vád alól. Ugyanezen az állásponton van a nagy amerikai unitárius történetíró: Wilbur³ is, s korábban pedig Gordan Sándor angol történetíró.

A Dávid és Socinus vitája lényegében két testvérleleknek volt a párbaja, amelyet egy harmadik: Blandrata nem éppen a legtisztább szándékkal hozott létre. Blandrata jól ismerte Dávid Ferenc tudását, hitét, meggyőződéséhez való ragaszkodását, fenkölt jellemét s nem tételezhette fel róla, hogy valaki, ha még az Socinus is, őt le tudja győzni. Dávid, amit mondott, mind a szentírással, mind pedig észokokkal igazolni tudta s ha már egyszer előre ment, onnan mellékokokból, opportunizmusból vissza sohasem tért. A Dávid lelkében a vallási haladás elve oly világosan megjelent, hogy az csak a 19. századi gondolkodásban nyert igazi megértést és méltánylást. A Socinus reformációja jóval haladottabb volt, mint a Lutheré és Kálviné. Socinus is éppen mint Dávid Ferenc, meglátta azt, hogy a három első zsinat határozata már nem a biblián alapszik! elvetette a metafizikai szentháromság tanát s megalkotott magának egy eléggé önálló hitrendszert, amely a bibliával és a józan ésszel egyezett az ő felfogása szerint. Krisztust azonban bizonyos mértékben istennek és imádandónak tartotta, a váltságtanról pedig az akkori felfogáshoz képest igen haladott tanítással lepte meg a világot. Jézus Krisztus nem a halálával váltotta meg a világot, hanem a föltámadása által mutatott példájával. Eredendő bűn, eleve elrendelés nincsen; Krisztus, aki a menyben van, folytonosan működik érettünk. Egyetlen szakramentumot: az Úr vacsoráját ismer el. A keresztség csak külső szertartás, Socinus ragaszkodott a gyermekkeresztesítéshez, de a lengyel unitáriusok között sokan maradtak a felnőtt korban való keresztesítés mellett.⁴

---

¹ Ferenc J. i. m. 36 l.

² Ker. Magvető LVI. évf. 137—140 l.

³ Our Unitarian Heritage 150 l. 141—145 l.

⁴ V. ö. Wilbur i. m. 160—161 l.

Ezek a tanok, melyek Socinus lelkében kifejeződtek, távol állanak kora orthodox tanaitól, de távol a modern unitárizmustól is. Azt, amit ettől a tantól való továbbhaladásnak nevezhetnénk, Socinus nem ismerte. Ebben a kérdésben Socinus Lutherhez és Kálvinhoz hasonlított. Ők megindították a reformációt, megállapították a hitelveket, confessióba, tanítás végett katekizmusba foglalták s tovább nem mentek és másokat sem engedtek tovább menni. A megállapított alapokon az egyházat szervezték, tanait hirdették, de a szellemi továbbhaladástól valóságosan féltek.

Socinus is a reformátoroknak ebből a fajtájából való volt, a lengyel unitárizmusnak, mint szervező erő, megbecsülhetetlen szolgálatot tett. Mihelyt munkálkodni kezdett közöttük, a szélsőséges irányzatokat megszüntették, az egyházat megszervezték, kerületekre osztották, a papok fizetésére, nyugdíjára, missziói és nevelési célokra közalapot létesítettek. Socinus ideje alatt a kb. 300 egyházközséget számláló lengyel unitárius egyház gyönyörű haladást tett és eredményeket ért el. A rakowi iskola abban az időben Európa egyik leglátogatottabb iskolája volt.

Socinusnak kiválóan erős oldala volt a szervezés, a nevelés, hitelveinek finom taglalása és a vitákban is nemes, türelmes magatartás.

Dávid Ferencben a türelem és a korát meghaladó, nemes vitatkozási tehetség éppen úgy megvolt, mint Socinusban, csak hogy ő a félúton nem állott meg. Az örök reformációnak, az igazságért folyton szomjuhozó léleknek soha sincsen nyugta, soha sincsen megállása. Gyakorlati szempontból a Socinusok többre mennek, de a jövő haladásának útját a Dávidok jelzik.

Dávid élete a börtön sötétébe került abban a küzdelemben, melybe, mint ellenese, Socinus is belekerült. Semmi adat sem igazolja, hogy Socinus is Dávid életére tört volna, vagy hogy ellene alacsony, hamis eszközökkel küzdött volna. Egyszerűen nem értette meg Dávidot, mert nem tudott oly magasan szárnyalni, mint Dávid Ferenc. Azt gondolta, hogy neki van igaza s Dávidot is a maga igazára akarta téríteni. Nem sikerült s ezzel elment Lengyelországba, hogy ott tovább dolgozzék a vallás szent ügyének. Egész élete folyása azt igazolja, hogy egy nemes ügynek igazi harcosa volt és éppen azért el kell vessük azt a gon-

dolatot, hogy Dávid Ferencsel szemben rosszhiszemű, aljas szándéka lett volna. Bizonyos, hogy nem értette meg Dávidot, nem tudta követni magas röptében, sokkal inkább korának gyermeke volt, minthogy a jövőbe láthatott volna. Innen származott a szerencsétlen helyzet, hogy ő akarta a maga hitére és elért eredményeire venni azt, akihez ő tanítványi tisztelettel és hódolattal kellett volna járuljon. Socinus is a 16. századnak volt gyermeke s mint ilyen, minden előítéletet nem tudott ledobni magáról. E század emberei azt gondolták, hogy az igazság végső megjelenésének birtokába jutottak.

*

A 19. és 20. század szelleme megrevideálta a 16. században hozott ítéletet. Dávid Ferencet nemcsak, hogy felmentette, hanem a szellemiség magas piedesztáljára is emelte. Dávid Ferenc magasra emelése azonban semmit sem ártott Socinusnak. Csak a szerep változott némiképpen. Az unitarizmus a múltban inkább Socinus nyomán haladhatott, a jelenben pedig Dávid Ferenc iránya az útmutató. Socinus már ma csak a múltat jelenti, de a múltat lekicsinyelni, semmibe venni nem lehet, nem szabad. Socinus is egyike azoknak, akik nemcsak romboltak a régi hit korhadt oszlopai között, hanem maradandó értékeket is építettek. Ezek az értékek ma sem vesztek el, mert benne vannak, mint alap, szellemi életünk mai épületében és elősegítették a mai unitarizmust kifejlődésében. Socinus Faustust tehát úgy kell tekintenünk, mint az egyetemes unitarizmus egyik kiváló apostolát s emlékének mi is őszinte tisztelettel és elismeréssel adózunk.

Benczédi Pál.

I R O D A L O M.

Gyallay Domokos: „Emlékezés nagy tudós Brassai Sámuelre“. 16-od rét 14 l. Grafic Record. 1933.

Az Unitárius Iratterjesztő Bizottság kiadásában beindított „Unitárius Füzetek“ 5. számaképpen jelent meg ez a füzet, amely igen helyes nyomon indult, amidőn a Brassai életének egy fiatal-kori epizódját dolgozza fel a nép számára, valóban népies és tanulságos formában. Emellett Brassai néhány közérdekű tanácsát is közli. Ára 2 leu.

S. Nagy László: „A tordai gyűlés“. 16-od rét 29 l. Grafic Record. 1933.

A fenti sorozat 6. füzete, amely a János Zsigmond és Dávid Ferenc korába világít be s az unitárius vallás kezdő lépéseit írja le regényes korrajz alakjában. Történelmi zamat és unitárius lelkesedés ömlik el az egészen. Csupán, mivel népies olvasmánynak van szánva, néhány mesterkéltséget és a nép előtt idegen kifejezés ellen tehetnénk kifogást, mint pl. „együtt szemezzenek bele az új idők régóta epedő szenzációjába“ 10 l., „szádistalázással“ 11 l., „reinkarnációja“ 28 l. stb. De így is kedves, szórakoztató olvasmány, amelyből áldásos melegség árad az olvasóra. Ára 4 leu. Mind a két füzet terjesztését népünk körében melegen ajánljuk.

„Unitárius Konfirmációi Emlék“. Negyedik átdolgozott kiadás. 16-od rét. 31 l. Minerva. 1933. Kiadja: A Dávid Ferenc-Egylet.

Teljesen új formában és tartalomban jelent meg a Konfirmációi Emlék-füzet, amely röviden egybefoglalja az unitárius konfirmáltak legszükségesebb tudnivalóit a kerek-kő és a dévai emléktábla képével, kemény vászonkötésben. Minden konfirmált fiú és leány részére kedves emlék. Ára 10 leu.

„Unitárius Evangélium“. Ezen a szép címen indított Dr. Kiss Elek teológiai tanár havonként megjelenő új lapot egy iv terjedelemben, melyből eddig 3 szám jelent meg. Most, amidőn egyházunkban lapja van az ifjusági egyesületeknek, a lelkeskörnek, a D. F.-Egyletnek és az U. I. T.-nak, amelyek mindenike az anyagi válsággal küzdökdik, nagy merészségre vall egy ilyen egyéni vállalkozás. A szerkesztő — úgy látszik — néplapnak szánta, amire olcsóságánál fogva hivatva is van, mert évi előfizetési ára 36 leu. Ugyanezt a célt szolgálta és szolgálja több mint 40 éve az „Unitárius Közlöny“ nem kicsinylendő buzgósággal és eredménnyel. Mi a köz szempontjából közös akarattal és együttes munkával ennek az erősítését, támogatását és terjesztését tartottuk volna elsőrendű feladatnak, minthogy egy hasonló célu új lap indításával kockára tegyük a jövőt. De ha az új lap, ennek hátránya és gyöngítése nélkül, megtalálja a maga útját népünk lelkéhez, mi sok sikert kívánunk neki.

Az U. I. T. felolvasó ülései. Az U. I. T. f. é. február 17., 24-én és márc. 3-án felolvasó üléseket tartott. Mindhárom alkalommal fokozódó érdeklődés mellett felolvasott Dr. Varga Béla „Hittani problémák“ címen. A felolvasások sok homályt, félreértést és zavaros hittani fogalmat tisztáztak az író világos és logikus előadásában s élénk eszmecserére adtak alkalmat. Szélesebb körben való ismertetés céljából, folyóiratunkban is megkezdjük a közlését.

Kérelem. A „Keresztény Magvető“ folyó évi 1. száma teljesen kifogyott. A szerkesztő kéri, hogy akinek nélkülözhető példánya van, címére visszaküldeni sziveskedjék. Valamint mindazokat, akik a folyó évre előfizetni nem akarnak, arra kérjük, hogy a folyóiratot visszaküldeni sziveskedjenek, mert nem vagyunk abban a helyzetben, hogy díj nélkül továbbküldhessük.

Gyallay Domokos felolvasása a rádióba. A budapesti rádióállomás felolvasás sorozatra hívta meg az erdélyi magyar reprezentáns írókat s köztük Gyallay Domokos Kisfaludytársasági tagot, aki az U. I. T.-nak is választmányi tagja. Gyallay április 8.-án este egy szépsikerű felolvasásban csillogtatta meg kiváló írói és előadói tulajdonságait.

KÜLÖNFÉLÉK.

Unitárius egység. Az unitárius szó nemcsak hitbeli, hanem egyházi egységet is jelent. Régen közmondásos volt az unitárius összetartás. Miképpen is maradhatott volna fenn ez a maroknyi tábor a letűnt századok viharában szoros lelki kapcsolat nélkül? Hiszen az oldott kéve széthull s az egyes szalmaszálakat elsodorja a szél. Apáink annál szorosabban kapcsolódtak egymáshoz, minél nagyobb volt a külső vihar. Ha küzdöttek is egyenként a maguk igazáért, de azért mindig és mindnyájan érezték unitárius voltukat s a közös nagy céllal szemben letették fegyvereiket. Ma is veszedelmesen ostromolják kis csolnakunkat a külső viharok. Az általános bizonytalanságban még a legbölcsebb vezetők sem látják a kikötőt. De mintha ezekben a nehéz időkben az unitárius egység megtört volna. Még egymás között sem azt keressük, ami egyesíteni tudna, hanem azt, ami elválaszt. Különböző jelzavak röpködnek a levegőben s osztják részekre azt, amit Isten és a történelem egygyé kovácsolt. A szabadság címén urrá lett a szabadosság. S a személyi, helyi és idői szempontok mellett elsikkad a közügy. Míg az önmagunk alkotta apró célok érdekében egymás ellen küzdünk, addig feledjük, hogy mindnyájan unitáriusok vagyunk. A világban tapasztalható bomlási folyamat reánk is átragadt. Ennek pedig keserű gyümölcseit napról-napra láthatjuk a különböző népek történetében. Ezen az úton tovább haladnunk nem szabad. Az önalkotta bálványokat le kell rombolnunk s az egy igaz Isten imáadásához visszatérnünk. Nekünk hitünkben és egyházi életünkben *unitáriusoknak* kell lennünk. Multunk szelleme s jövődönk életösztone egyaránt hangosan követelik, hogy a nekünk adott drága „kincset” egyetértéssel, közös akarattal megőrizzük és gyarapítsuk. Mussolini mondta: „Az együttműködés szükséges a kedvező korszakokban is, de nélkülözhetetlen súlyos időkben, amikor az energia minden széthuzása, minden

ellentét, formaszerinti árulás a köz kárára". Az indus bölcsele pedig arra a kérdésre, hogy mi az erő, azt válaszolta: „Ha tizenkét ember minden nap ugyanazzal a gondolattal ugyanarra a csillagra tekint, világhatalmat jelent". Bárhol legyünk, bármiben foglódjunk, az az unitárius csillag ősi fényében ragyogjon előttünk!

V. A.

Vallási vita az István király jobbja körül. Nagy Lajos jugoszláviai ref. lelkész a budapesti Kálvinista Szemlében „Nemzeti fétis” címen cikket írt, amelyben elítélte az István király jobbkeze körül kifejlődött vallásos kultuszt. Ezért a törvényszék nyolcnapos fogházra és háromszáz pengő pénzbüntetésre ítélte. Ez az eset újabb alkalmat adott arra, hogy a magyar társadalom belső békéjét megzavarja s heves viták indultak meg a katolikusok és protestánsok között a szentek és ereklyék kultusza tárgyában. A budapesti ref. teol. Akadémia tanári kara, midőn megszögezte a ref. egyház álláspontját e kérdésben, terjedelmes iratban tiltakozik az ellen a lábrakapott felfogás ellen, mintha csak az lehetne igaz magyar, aki István király jobbkezét, mint nemzeti ereklyét, vallásos tiszteletben, sőt imádásban részesíti. Ez ellenkezik a ref. egyház dogmai felfogásával, de ettől eltekintve, az István király jobbára s egyéb relikviáira hazafias kegyelettel tekintenek. Valóban sajnálatos, hogy ilyen régen elintézett ügyek felszínre hozatala zavarja az annyira kívánatos magyar egységet.

„Quod Nuper”. Ez a címe annak a pápai bullának, amellyel XI. Pius az 1933-ik évet Jézus halálának tizenkilencszázados évfordulója alkalmából, szentévnék nyilvánította. A bulla elismeri, hogy bár Jézus halálának esztendeje történelmileg tisztázva nincsen, de következményeiben olyan nagyjelentőségű esemény, hogy mellette szó nélkül elmenni nem lehet. Hátha az évfordulóra való visszaemlékezés az emberi lelkeket a muló földi dolgokról az örökkévalókra irányítja s a jelen szomorú viszonyok közül az égiekre és az örökkévalókra emeli tekintetünket. Nincsen centennárium, amely méltóbb volna a megünneplésre, mint ez. Azért így fohászodik a pápa: „Engedje meg a végtelenül őrgalmas Uristen, hogy a szentév hozza meg a lelkeknek a békét, adja meg az egyháznak azt a szabadságot, mely mindenütt megilleti és az összes népeknek az egyetértést és az igazi jólétet.” Egyben teljes búcsut engedélyez azoknak, akik Rómába zarán-

dokolnak. Ezt a teljes búcsut nem csupán az élők, hanem a halottak is elnyerhetik, ha érettük az előírt kötelességeket hiven teljesítik. Mi ha nem is füzünk ilyen messzemenő következtetéseket ez évfordulóhoz, de minden esetre minket is önmagunkba szállásra és meggondolásra kell hogy indítson, hogy mit valósítottunk meg a jézusi programból, hogy aztán az élet sivár hétköznapi küzdelmei közül kiemelkedve, a Názáreti Jézus tiszta eszményi világa felé közelítsünk a hitben, a szeretetben és istenországának a munkálásában.

Pályázati hirdetés. A teol. akadémia igazgatósága az E. K. Tanács 1839—1932. sz. leirata alapján pályázatot hirdet az oxfordi és manchesteri angol ösztöndíjakra az 1934—36. tanévekre. Pályázhatnak papjelöltek és a teol. akadémia IV. éves hallgatói. Az E. K. Tanácshoz címzett folyamodásokat a teol. akadémia igazgatóságához kell beadni legkésőbb 1933. évi június 30-ig. Folyamodóknak igazolniok kell eddigi tanulmányaikat és egészségi állapotukat. A kijelölteknek az 1933—34. tanév végén le kell tenniök a szabályzatban előírt vizsgálatot angol-, görög- és latinnyelvből. Esetleges további felvilágosításokat készséggel ad a dékán.

Kolozsvár, 1933. március 10.

Csifó Salamon, dékán.

János Zsigmond életrajz-pályázat eredménye. Az U. I. T. Dr. Ferenczy Géza egyh. főgondnok úr adományából 12.000 leu pályadíjat tűzött volt ki János Zsigmond erdélyi fejedelem életrajzának megírására. Két pályamunka érkezett be, melyek közül az egyiknek jelígeje „Justitia”, a másiké „Pannonius”. A pályaművek kiadattak bírálatra Dr. Gál Kelemen, Kelemen Lajos és Gyallay Domokos tagokból álló bizottságnak, akik részletes és szakszerű bírálatukat az U. I. T.-nak április 13-án tartott választmányi ülésében terjesztették elő. A bírálat szerint a „Pannonius” jelígejű dolgozat nem felelt meg a pályázati feltételeknek, mert az csak egy tervezet és egy kis részletet ölel fel a János Zsigmond életéből. Ellenben az „Justitia” jelígejű dolgozat egy komoly és nagyszabású mű, amely lelkiismeretes munkáról és kiváló történelmi tudásról teszen bizonyosságot. Azonban főhibája az, hogy a János Zsigmond alakja nem domborodik ki kellően a történelmi események közül s ezért nem érte el teljesen a pályázatban kitűzött célt. De a nagy szorgalommal és lelkeséssel megírott mű szerzője részére 5000, azaz ötezer leu szor-

galom-díj kiadását javasolják. A jelíges levél felbontatván, kitünt, hogy az „Justitia” jelígejű mű szerzője Szentmártoni Kálmán székelykereszturi unitárius főgimn. tanár, akinek részére a javasolt 5000 leu szorgalom-díj kiadását a Választmány elhatározta.

Küzdelem az államsegélyért. Az állami új költségvetés összeállításával kapcsolatban egyházunk vezetősége, mondhatni, emberfeletti küzdelmet folytatott, hogy lelkészeink, teol. tanáraink és tisztviselőink a többi egyházzal méltányos és igazságos arányban vétessenek fel, amit a múlt évben sajnos kellett nélkülöznünk. A püspök ez ügyben személyesen is elment Bukarestbe egyházi titkár kíséretében. Ezen kívül Kolozsvárt is kért és kapott kihallgatást Vajda miniszterelnöknél. Többszöri sürgönyváltással emlékeztette ügyünk igazságos voltára. Dr. Abrudbányay Ede f. ü. gondnok állandóan és Dr. Gál Miklós f. ü. gondnok is több ízben közbenjárt a miniszterelnök és szakminiszter uraknál. Eljárásuk, sajnos, csak részben vezetett sikerre. A teol. tanároknál és központi tisztviselőknél, kiknek az állam a vallásügyi törvény szerint fizetést adni köteles, ezt az illetményt, miként a többi egyháznál, az unitárius egyháznál is a költségvetésbe felvették. A lelkészek részére azonban a különböző egyházaknál kisebb nagyobb összegeket vettek fel, hivatkozva a lélekszámra és arra, hogy a törvény részükre csak fizetéskiegészítést állapít meg. Ezért lelkészeink részére a múlt évi rendes államsegélyükön felül — levonva ebből az általános 10 illetve 12^{1/2}/o-os csökkentést — a kamara pénzügyi bizottsága Dr. Abrudbányai Ede képviselő afia ismételt felszólalásai és megcáfolatlan érvelése dacára csak 400.000 lei pótösszeget szavazott meg. Egyházi Képviselő Tanácsunk március 22-iki rendkívüli és április 12-iki rendes ülésében foglalkozott az államsegély ügyével s elhatározta a kormányhoz újabb memorandum intézését és küldöttség küldését, hogy lelkészeink tarthatatlan helyzetére s az őket ért nagy igazságtalanságra, újra felhívja az illetékesek figyelmét, s részükre rendkívüli hitelből kárpótlást eszközöljön ki.

Pál Ferenc lelkész nyugalomba vonult. Az E. K. T. április 12.-én tartott ülésében Pál Ferenc oklándi lelkészt, saját kérésére és a nyugdíjbizottság javaslata folytán, 46 évi buzgó és lelkiismeretes szolgálat után, érdemei elismerése és méltánylása mellett, május 1.-től kezdve nyugalomba bocsátotta. Az unitárius

lelkészi karnak egy közbecsülésben és tiszteletben álló tagja volt vissza vele a nyilvános munka mezejéről, amelyen annyira szeretettel, hűséggel és kitartással sáfárkodott. Nem az u. n. szónokló papok közé tartozott. Nem szerette a feltűnést s nem szélsőséges kilengésekkel igyekezett érdemeket szerezni. A zajtalan és állandó munka útján haladó lelkipásztor volt s így építette istenországát. Recsenyében kezdte meg lelkészi pályáját, ahonnan rövidesen, jeles papi tulajdonságai révén, az oklándi parochiára költözött. A munkateret elsősorban egyházközségében kereste és találta meg, hol mintaszerű rend és pontosság volt. Az udvarhelyi egyházkör előbb jegyzőnek s majd esperesnek választotta. A törvényeket nemcsak ismerte, de meg is tartotta s másokkal is megtarttatta. Nyugalombavonulása alkalmából jó egészséget és hosszú életet kívánunk.

Marx Károly. A f. é. március 14-én mult 50 éve, hogy ez a kiváló közgazdasági író és szociológus sok hányattatás és üldözés után Londonban meghalt. Az évforduló alkalmából nevéből hangosak a szociálista és kommunista berkek s az újabb időben alig van valaki, aki annyira meg tudta volna mozgatni a tömegeket, mint Marx Károly. A történelmi materiálizmuson fölépülő marxizmus az, amely a különböző szociálista szervezetek útján elszánt harcot indított a gazdasági javak igazságos megosztásáért s egy új társadalmi rend megalakításáért. Ez az irányzat ma Oroszországban üli diadalát, de elszánt kísérleteivel napról-napra találkozunk Európa csaknem minden országában. Mondanunk sem kell, hogy az a keresztény álláspont, amely az emberi lelket tekinti a legfőbb értéknek, homlokegyenest ellentétben van ezzel a kizárólagosan az anyagra épített elmélettel. Annyira ellentétben, hogy kilátástalan minden olyan törekvés, mely a történelmi materiálizmus és a keresztény világnézet között fegyverbarátságot köthetne. Mégis a Marxizmus sok tanulsággal szolgálhat a kereszténységnek. Megtaníthat arra, hogy a keresztény vallás szociális oldalát jobban érvényesíteni törekedjünk, hogy az elméleti kereszténységet a gyakorlatban megvalósítani igyekezzünk, hogy az anyagi javakkal a jézusi gondolatnak megfelelően sáfárkodjunk s azokat nem célnak, hanem eszköznek tekintsük, mert mennél többet megvalósítunk a jézusi programból, a szeretet és a testvériség minél inkább áthidalja a kapitalisták és a proletárok közötti különbségeket: annál inkább fölöslegessé tesszük a marxi ideológiát.

Gyász hírek. Ótordai Gyulay Árpád nyugalmazott pénzügyigazgatóhelyettes, az Egyházi Főtanács tagja, folyó évi február hó 18-án, 86 éves korában elhunyt. Régi, nemes, törzsgyö-

keres unitárius családból származott. Szerény, igazságos, felette szorgalmas, becsületére mindig féltékeny és embermegbecsülő természetű, unitárius puritán jelleme mindenütt tiszteletet, becsülést szerzett részére. Vidám, őszinte, derült és mégis komoly kedélye és világnézete kedvelt személlyé tették őt minden társaságban. Mint tisztviselőnek, többször ajánltak fel neki megérdemelt állásokat; hívták a minisztériumba is, de ő soha egyet is el nem fogadott. Minden vágya az volt, hogy ahol született: Kolozsvárt munkálkodhassék s ott élje le egész életét. E kérését honorálták is. Kiténtetést sem fogadott el mást, csak az egy királyi tanácsosságot.

Az unitárius egyház életében is tevékeny munkás volt; több mint harminc éven át viselte a számvevői tiszteletet. Szigorú öre volt az egyház vagyonának. Kérlelhetetlen a hiányokkal és a fölösleges költségekkel szemben. Állandó résztvevő volt az Egyházi Képviselő és Főtanácsi gyűléseken; minden építő mozgalom élénken érdekelte. Kolozsvári Egyházközségünk életében gyakran voltak tanácsai irányadók.

Szép, nyugodt és békés családi életet élt. Feleségének néhány év előtti elvesztése mélyen lesújtotta, azóta leányánál, dr. Vékás Lajosnénál, élénkült fel olykor-olykor, de csak rövid időre kedélye, míg a februári súlyos influenza elragadta őt körülből. Elhunytát fia, dr. Gyulay Tibor, magyar Kereskedelmi Kamarai főtitkár és leánya, dr. Vékás Lajosné, Gyulay Ilonka gyászolják. Az unitárius egyház részéről őszinte érzelmekkel osztozunk a mély gyászban s elismeréssel hajtjuk meg fejünket a megboldogultnak érdemei és jelleme előtt.

Nagyajtai Dézsi János, műasztalosmester életének 55-ik, özvegyiségének 17-ik évében, hosszas szenvedés után, f. é. márc. 15-én Kolozsvárt elhunyt. Kolozsvár iparostársadalmának kiváló képességű és jeles képzettségű tagja volt, aki gimnáziumunkban is egy időben a kézimunka vezetője volt. Súlyos megpróbáltatásokkal látogatta meg az Isten s különösen a mai nehéz gazdasági válságban, küzdelmes volt élete, amit fokozott hosszas betegsége. Most megnyugodott. Legyen csendes pihenése.

A szerkesztésért felelős: VÁRI ALBERT.

Nyilvános nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta a következő befizetések történtek:

Árkosi Béla (1933) 200, Sárosi József (1931—32) 500, Péter Sándor (1933) 200, Lőrinczy István esperes (1932) részlet 100, Toroczkó (1932) 200, Pálfi Ákos (1927—28) részlet 200, Ürmössy Jenő CFR. főfelügyelő (1931) 300, Tana Sámuel (1932—33) 400, Kiss János (1929—30) részlet 500, Németh István (1930—32) 500, Dr. Vajda Béla (1930) részlet 200, Mózes Károly (1932) részlet 150, Unitárius Teológia Akadémia (1933) 200, Konopi Kálmánné (1933) 200, Geréb Zsigmond (1933) 200, Kissolyos (1928—29) részlet 300, Lőrinczy István esp. (1933) 100, Dr. Sükösd Zsigmond (1932—33) 400, Józán Miklós (1929—30) részlet 405, Bartha Miklós (1931—32) részlet 400, Pál István (1931) 300, Kisgyörgy Sándor esp. (1933) 200, Dr. Zsakó Gyula (1932—33) 400, Dr. Zsakó Andor alapítódíj 500, Bolgár Sándor (1932) 200, továbbá 80 unitárius lelkész afiától a nekik külön megküldött nyugta szerint 7.851 leu. Dr. Májai Ferenc (1931) 10 pengő, Debreczeni egyházközség (1932) 10 pengő.

Tisztelettel kérem a hátralékok befizetését és a f. évi előfizetési díjakat.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

